

Ж 20611

1937

1-3

Дуґа

**ВІСТІ
АКАДЕМІЇ НАУК
УРСР**

1-3

**ИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ 1937**

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ВІСТІ

А К А Д Е М І Ї Н А У К
У К Р А Ї Н С Ь К О Ї Р А Д Я Н С Ь К О Ї
С О Ц І А Л І С Т И Ч Н О Ї Р Е С П У Б Л І К И

№ 1

СІЧЕНЬ 1937

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ — 1937

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису українського друку“,
„Картковому репертуарі“ та інших покаж-
чиках „Української книжкової палати“

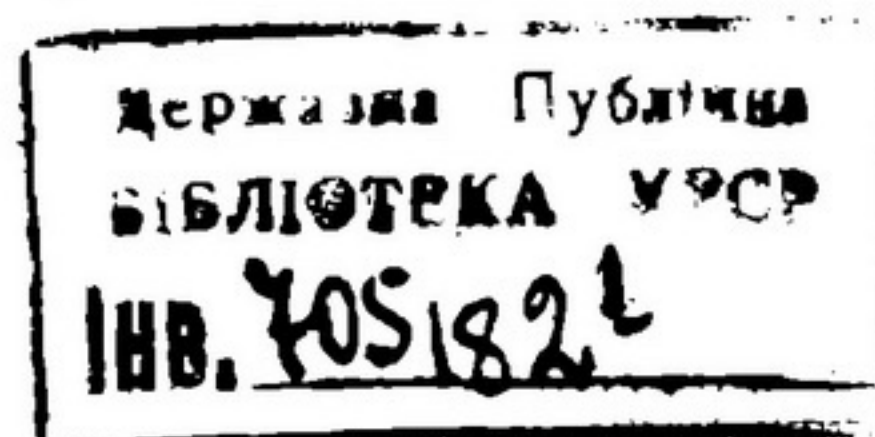
Відповід. редактор акад. *О. В. Палладін*

Відповід. коректор *Ю. М. Масютин*

Випусковий *Є. Ц. Каганов*

Друкується з розпорядження Академії Наук УРСР

Неодмінний секретар акад. *О. В. Палладін*

Друкарня-літографія Академії Наук УРСР, Київ.

Привітальна телеграма тов. СТАЛІНУ

від колективу Академії Наук УРСР¹

М о с к в а

ЦК ВКП(б)

Товаришу СТАЛІНУ І. В.

В історичний момент, коли остаточно утверджена велика хартія звільненого людства — чудова Сталінська Конституція стала основним і непорушним законом СРСР, усі наші думки, усі наші почуття, — думки і почуття наукових співробітників Академії Наук квітучої УРСР спрямовані до Вас, дорогий і рідний Іосиф Віссаріонович, до Вас, геніальний творець і будівничий нового, безкласового соціалістичного суспільства, нового вільного, радісного і щасливого життя.

У простих, чітких, кристалічно ясних і литих словах записані в новій Конституції величезні історичні досягнення, завойовані трудящими багатонаціонального Союзу РСР під керівництвом славної партії Леніна — Сталіна, під Вашим геніальним проводом.

Могутні перемоги соціалізму, так яскраво і мальовничо відбиті в величній Сталінській Конституції, не прийшли самі собою: вони — результат найжорстокішої класової боротьби на всіх численних фронтах соціалістичного будівництва, результат геніальної організації цієї боротьби, здійсненої славним революційним робітничим класом під Вашим, дорогий і любий вождем народів, безпосереднім проводом.

Ми повні гордості за нашу велику країну соціалізму, за підняті Вашим піклуванням на найвищі ступені суспільного життя невичерпні народні таланти, за героїв соціалістичної праці — славних стахановців, за видатних діячів нашої могутньої і неосяжної соціалістичної батьківщини.

Ми щасливі жити й працювати в епоху реалізації найдемократичнішої в світі Сталінської Конституції, яка здійснює сміливіші прагнення передових людей багатьох поколінь.

Затверджена кращими обранцями радянського народу, Сталінська Конституція надихує нас до радісної, творчої праці, до дальшої боротьби за піднесення радянської науки на рівень, гідний Сталінської Конституції.

---

¹ Ухвалена на мітингу в конференцзалі АН УРСР 5 грудня 1936 р. з нагоди затвердження Надзвичайним VIII Всесоюзним З'їздом Рад нової Конституції СРСР.

Ми, патріоти нашої великої країни, нашої великої Конституції, всі свої сили, всі свої знання віддамо на процвітання і захист нашої великої соціалістичної вітчизни.

Ще пильніше й зіркіше ми будемо оберігати наш великий СРСР від ворожих підступів фашистських варварів, їх троцькістсько-зінов'євської і націоналістичної агентури.

На перший Ваш заклик, рідний наш Іосиф Віссаріонович, ми готові в лавах овіяної славою непереможної Червоної армії відстоювати непорушність кордонів могутнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Хай живе велика Сталінська Конституція!

Хай живе рідний, близький і любимий, великий і геніальний вождь народів товариш Сталін!

Акад. О. О. Богомолець

СТАЛІНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ — ОСНОВНИЙ ЗАКОН ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ І МОГУТНЬОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ РАД

(Доповідь в Академії Наук УРСР 11 грудня 1936 р.)

Товариші!

День 5 грудня, той день, коли 170 мільйонів громадян СРСР прийняли одноголосно проект Сталінської Конституції, як основний закон щасливого життя і дальшого могутнього економічного і культурного розвитку нашої країни Рад, став днем величезного історичного перелому в долі всього людства. Віднині історія людства буде поділятися на два періоди: період *до* і період *після* Сталінської Конституції.

Ви всі добре ознайомлені з цим величним документом, подібного якому ще не бачила історія людства, з цим актом, що в коротких, повних велетенської моці словах навечно закріплює перемоги і досягнення соціалістичного будівництва, здобуті трудящими під проводом великих вождів Леніна і Сталіна.

Я дозволю собі нагадати прості, скромні і величні слова такого ж як вони простого, скромного і величного їх автора, що пролунали в залі великого Кремлівського палацу, де тисячі кращих обранців багатомільйонного радянського народу, затаївши дихання, слухали свого любимого великого вождя.

Тов. Сталін сказав:

„В 1917 році народи СРСР повалили буржуазію і встановили диктатуру пролетаріату, встановили

Радянську владу. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада ліквідувала клас поміщиків і передала селянам більше 150 мільйонів гектарів колишніх поміщицьких, казенних і монастирських земель і це — крім тих земель, які були і раніше в руках селян. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада експропріювала клас капіталістів, відбрала у них банки, заводи, залізниці та інші знаряддя й засоби виробництва, оголосила їх соціалістичною власністю і поставила на чолі цих підприємств кращих людей робітничого класу. Це факт, а не обіцянка.

Далі, організувавши промисловість і сільське господарство на нових, соціалістичних засадах, з новою технічною базою, Радянська влада добилася того, що нині землеробство в СРСР дає в 1½ рази більше продукції, ніж у довоєнний час, індустрія виробляє в 7 разів більше продукції, ніж у довоєнний час, а народний прибуток виріс у 4 рази в порівнянні з довоєнним часом. Все це — факти, а не обіцянки.

Далі, Радянська влада знищила безробіття, провела в життя право на працю, право на відпочинок, право на освіту, забезпечила кращі

матеріальні і культурні умови робітникам, селянам та інтелігенції, забезпечила проведення в життя загального, прямого й рівного виборчого права при таємному голосуванні громадян. Усе це — факти, а не обіцянки.

Нарешті, СРСР дав проект нової Конституції, який є не обіцянкою, а реєстрацією і законодавчим закріпленням цих загальновідомих фактів, реєстрацією і законодавчим закріпленням того, що вже здобуте і завойоване“.

Отже, досить фальші так званих буржуазних „демократій“ з їх лицемірними деклараціями „прав“! Всі вони на наших очах перетворюються в арену фашистського варварства, звірячого насильства, зруйнування науки і культури, зухвалого знущання з найелементарніших понять честі, справедливості, гуманізму. Фашизм поновлює найжорстокіші форми економічного рабства і фізичного насильства над трудящими. Перед звірством сучасних фашистів Іспанії, підтриманих фашистами інших країн, бліднуть жахливі винаходи іспанської середньовічної інквізиції. Не тільки власним життям, але життям і своїх дружин та дітей розплачуються трудящі Іспанії лише за мрію про ті права, що ними, як звичайними, само собою зрозумілими, життєво-необхідними користується кожний громадянин СРСР.

Право на працю та на відпочинок, право на соціальне забезпечення в старості, право на освіту, рівні права націй, рівні права жінок, право кожного на вільне, культурне, недоторкане життя, право на чесно зароблені продукти своєї

праці — це ж найелементарніші права кожного члена справжнього людського суспільства.

На двадцятому році великої Жовтневої революції громадянин СРСР не припускає самої можливості людського існування без гарантії цих прав. Вже лише на двадцятому році!

Жовтнева революція дала змогу за 19 років досягти мети, до якої історія на протязі тисячоліть веде людство, пройти шлях до соціалізму, до здійснення справжнього гуманізму, до квітучого розвитку матеріального добробуту всіх трудящих, до прогресу науки, культури, шлях до радісного, щасливого, вільного життя.

За 19 років виконано гідну титанів роботу, що провадилася в надзвичайно важких умовах. Ненагодована та гола, темна, невільницька, безщасна, бездола царицтво, зруйнована імперіалістичною війною колишня Росія — „тюрма народів“ перетворилася на братерський СРСР, країну найпередовішої промисловості і сільського господарства, на країну, громадянам якої, всім без винятку, забезпечено максимум економічної і політичної волі, задоволення матеріальних і духовних потреб. Двері вищої школи відкриті однаково для дітей всіх трудящих — робітників, селян, інтелігенції. Вже сьогодні у нас є мільйони школярів, сотні тисяч студентів, багато тисяч науковців, численні сотні науково-дослідних інститутів, що своїм розміром, обладнанням, коштами вражають закордонних вчених, які відвідують наш Союз і свідчать про занепад науки та освіти закордоном. Кількість цих іноземних вче-

них-туристів дедалі збільшується: всім бажано власними очима подивитися на цю казкову країну, на наш великий СРСР. Вони відвідують наші індустриальні гіганти, наші колгоспи, наші театри, музеї, науково-дослідні інститути, наші академії наук. І всюди знаходять те саме: сповнену ентузіазму творчу роботу, веселе, культурне, щасливе життя. Таким стало воно, наше життя, в країні, на червоному прапорі якої великий вождь трудящих товариш Сталін написав: людина, її щастя є найвища цінність.

Товариші! Ми, що зібралися тут, представники наукової радянської інтелігенції. Дозвольте нагадати вам слова товариша Сталіна з його історичної промови 25 листопада про інтелігенцію:

„Вона також зазнала великих змін за минулий період. Це вже не та стара зашкарубла інтелігенція, яка намагалась ставити себе над класами, а насправді служила в своїй масі поміщикам і капіталістам. Наша радянська інтелігенція це — цілком нова інтелігенція, зв'язана всім корінням з робітничим класом і селянством. Змінився, поперше, склад інтелігенції. Виходці з дворянства й буржуазії становлять невеликий процент нашої радянської інтелігенції. 80—90 процентів радянської інтелігенції — це виходці з робітничого класу, селянства та інших верств трудящих. Змінився, нарешті, і самий характер діяльності інтелігенції. Раніше вона повинна була служити багатим класам, бо в неї не було іншого виходу. Тепер вона повинна служити народові, бо не стало більше експлуататорських класів.

І саме тому вона є тепер рівноправним членом радянського суспільства, де вона разом з робітниками й селянами, в одній упряжці з ними, провадить будівництво нового безкласового соціалістичного суспільства.

Як бачите, це цілком нова, трудова інтелігенція, подібної якій не знайдете ні в одній країні земної кулі“.

Товариші! Трагічною була доля нашої інтелігенції до Великого Жовтня. До неї належали великі вчені, геніальні поети, художники. Вони були діти великого народу, прагнули до його щастя, до його волі, але, відірвані від нього „цивілізацією“ буржуазних людоджерів, перетворювались в очак свого народу на панських прихвоснів, на зрадників, на гнобителів. Жовтнева революція знищила протиріччя між фізичною і науковою працею, здійснила об'єднання науки і праці, створила міцний суспільний ґрунт для роботи інтелігенції на користь соціалістичного будівництва, оточила її і її працю повагою і щирим піклуванням, наповнила її роботу великим соціальним змістом. І ми, радянські вчені, сьогодні вже не лише інтелігентський прошарок, ми пишаємось новим званням, що нам дала його Жовтнева революція, — званням робітників науки.

Товариші! Ми, тут присутні, — всі представники української радянської науки і культури. На нашу долю припало велике щастя і честь розвивати їх національну форму, зміцнювати їх соціалістичний зміст.

Всім вам, товариші, добре відома яскрава промова голови нашої Ради Народних Комісарів тов. Любченка

на Надзвичайному VIII З'їзді Рад. Його порівняння розвитку Польщі і Радянської України, його „в Польщі упало“ — „на Україні виростало“ пролунало, як смертний вирок капіталістичним методам господарювання. Упала в Польщі і кількість українських шкіл з 3000 до 148. „Національні меншості, що разом становлять половину населення Польщі, позбавлені права на школу, на рідну мову, задавлені подвійно — і соціально і національно“, — каже тов. Любченко.

У фашистських, буржуазних країнах нема того, що для нас, радянських науковців УРСР, є особливо важливим, надзвичайно дорогим. Це — справжня демократизація нашої науки і культури. Щороку зростає у нас кількість талановитих інженерів, добрих лікарів, освічених педагогів, що виходять з наших численних вищих учбових закладів. Середня школа охопила всю нашу молодь і вона вся вчиться своєю рідною мовою, яка до Жовтневої революції, так само як тепер у панській Польщі, була суворо заборонена для українців. Десятки українських газет та журналів розходяться великими тиражами. Друкується безліч українських книжок. Численні талановиті українські літератори, художники, поети користуються всесоюзним визнанням. П'єси наших українських драматургів не сходять з сцени театрів радянських союзних республік. У колгоспах України — школи, лікарні, хати-родильні, хати-лабораторії, бібліотеки-читальні, радіо, кіно. Колгоспна молодь співає українські пісні і старі, історичні та побутові, і нові, революційні, і серед них — пісні про

великих друзів українського народу — Леніна і Сталіна. В сотнях тисяч примірників розповсюджується заборонений царизмом „Кобзар“ замученого царизмом геніального поета України Тараса Шевченка. У цій атмосфері вільного, заможного, радісного життя наші українські стахановці індустрії і сільського господарства творять свої породжені ентузіазмом чудеса соціалістичної праці.

Товариші! Сталінська Конституція закріплює за нами всі ці досягнення, відкриває шляхи до нових перемог. В урочисті дні, дні Надзвичайного VIII З'їзду Рад, в дні Сталінської Конституції, весь 170-мільйонний народ СРСР був сповнений почуттям глибокої вдячності до комуністичної партії, до її великого вождя, був сповнений ентузіазму. Надзвичайний VIII Все-союзний З'їзд Рад був втіленням цієї вдячності, безмежного довір'я, ентузіазму, прагнення до дальших перемог.

Дні З'їзду назавжди залишаться найяскравішим спогадом мого життя. У хвилях загального піднесення поринала індивідуальність. Це було єдине почуття, єдина воля, єдина непереможна сила. Вони відчувались і під час бурхливих овацій, якими З'їзд вітав великого вождя та його соратників, і в оплесках мирній політиці нашого Союзу, і в грізному попереджувачому могутньому „ура“ Червоній армії, в якій „є кому, є чим і є що захищати“, і в гнівних криках „варвари“, „ганьба“ на адресу фашистських катів Іспанії.

Товариші! Недовгий щодо часу, але складний і важкий по етапах був шлях до щастя, до волі, що

Його під проводом комуністичної партії і її великих вождей Леніна і Сталіна пройшли народи СРСР. Це був шлях винятково важкої боротьби і блискучих перемог. На цьому шляху були розбиті не тільки всіх мастей інтервенти та контрреволюціонери, на цьому шляху були розбиті й скинуті і внутрішні кайдани, які на протязі тисячоліть сковували свідомість людини, її внутрішню свободу.

Всі ці перемоги навечно закріплює Сталінська Конституція. Вона — не „декларація прав“. Вона основ-

ний закон життя великої вільної країни, чітко формулюючий те, що вже увійшло в наше життя. Вона наш основний закон, що наповнює наше серце гордістю, гордістю бути громадянином СРСР.

Товариші! В ці урочисті дні, дні Сталінської Конституції, наукові робітники України приєднують свої голоси до голосу всіх трудящих великого СРСР.

Хай живе Сталінська Конституція!

Хай живе великий вождь трудящих всього світу товариш Сталін!

Акад. О. Г. Шліхтер

ДО ПІДСУМКІВ НАДЗВИЧАЙНОГО VIII ВСЕСОЮЗНОГО З'ІЗДУ РАД

(Доповідь в Академії Наук УРСР 11 грудня 1936 р.)

Товариші!

Всенародне обговорення проекту Сталінської Конституції, встановлення і прийняття остаточного тексту Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік Надзвичайним VIII Всесоюзним З'їздом Рад перетворилось у найширшу демонстрацію єдності волі і ентузіазму всього радянського народу, в демонстрацію відданості народних мас справі соціалізму, комуністичній партії, безмежної любові до натхненника, творця Конституції — до великого, любимого товариша Сталіна.

Трудящі маси міст, сел, станиць, кишлаків і аулів — в особі кращих обранців 170-мільйонного народу, делегатів VIII З'їзду, перетворили обговорення і прийняття Сталінської Конституції на всенародне торжество, хвилююче свято назавжди завойованого щастя, показав-

ши цим непохитну віру в свої сили, в сили радянського народу і заклик до дальшої боротьби для завоювання нових перемог соціалізму — комунізму.

Усе, що сказав радянський народ, обговорюючи протягом шести місяців проект Сталінської Конституції, — висловили його представники, делегати на VIII З'їзді Рад, і делегації, які вітали З'їзд від різних народів Союзу.

Стахановці заводів, транспорту, колгоспних полів, бійці і командири Червоної армії, керівники партії і уряду, вчені і діячі мистецтва, представники найрізноманітніших професій говорили всьому світові з трибуни З'їзду про радості нашої великої країни, яка пишається побудуванням соціалізму, і про Основний Закон нашого Союзу — Сталінську Конституцію, яка підводить підсумки нашого будів-

ництва за 19 років пролетарської соціалістичної революції.

Підсумки будівництва за минулі 19 років дійсно величезні як у галузі політичній і економічній, так і в галузі класової структури і демократизації радянських органів нашого соціалістичного суспільства.

Товариші! Склад депутатів показує, що, в порівнянні з II З'їздом Рад СРСР у 1924 р., серед делегатів VIII З'їзду Рад значно збільшився процент робітників і селян, які безпосередньо працюють на виробництві.

Процент робітників, які безпосередньо працюють на виробництві, виріс утричі (з 6 до 19%); процент селян, які безпосередньо працюють у сільськогосподарському виробництві виріс удвоє (з 7 до 14%), процент службовців за походженням значно зменшився — з 31 до 18%.

Разом у складі 2016 депутатів Надзвичайного VIII З'їзду Рад за соціальним походженням було: робітників — 42%, селян — 40%, інтелігенції — 18%.

Виросли групи інженерно-технічних і наукових робітників. Виріс на З'їзді процент безпартійних.

Дуже повчально оглянутися назад, у минуле дореволюційної Росії, на її, так би мовити, „парламент“ — IV державну думу, у складі якої з числа 442 депутатів контрреволюційні право-октябристські і октябристсько-кадетські представники займали 411 місць і забезпечували неподільне панування самодержавства.

Представників робітничого класу серед депутатів було тільки чотирнадцять.

А якщо візьмемо склад теперішніх парламентів капіталістичних країн, то побачимо, що, наприклад, у японському парламенті велика буржуазія становить 41%, адвокати — 16%, буржуазні інтелігенти — 38%, інші — 5%, а робітників зовсім немає.

Доповнимо ці дані про реакційні представницькі установи — колишню царську думу і парламент теперішньої Японії — дуже повчальною довідкою про ставлення до демократичних конституційних свобод народу такої країни як Америка в той час, коли створювалась американська конституція.

Про конституцію говорили скрізь і всюди. Про конституцію писали в газетах, сперечалися на зборах. Навіть у приватних листах люди обмінювались думками про конституцію.

Але як усе це далеке від того, що говорили в нас, у країні Рад, при обговоренні проекту Конституції!

Ось що писали тоді в газетах, листах, виголошували в промовах.

„Людяність не має нічого спільного з питанням про конституцію. Сама лише *вигода* править народами“.

„Дайте право голоса *бідному*, — і він продасть його *багатому*“.

„Не обирайте людини, в якій є борги, бо його борги показують, що він не досить розуміє свої власні справи“.

„Багатий краще розуміє, що потрібно народові“.

„Більшість людей нездатні і судити про те, що їх найближче стосується“.

„Кажуть, що голос народу є голос божий. Але це невірно. Наро-

ду властиво бути буйним і мінливим. Він рідко судить правильно“.

„У майбутньому величезна більшість народу лишиться не тільки без землі, але й без будьякої іншої власності. Якщо влада буде в руках більшості, право власності і суспільна свобода будуть у небезпеці“.

„Треба завжди побоюватись шумливого населення великих міст. Їх нерозсудлива сила валить часом будьяку суспільну владу“.

Де ж і коли все це було сказане?

Це було сказане 150 років тому в Америці при обговоренні конституції, яку в буржуазних країнах вважають одною з найдемократичніших у світі. А люди, які так прямо і одверто виступали тоді проти народу і проти влади народу — не якісь запеклі монархісти. Ні, це члени конституційного конвенту, засновники американської демократії, батьки американської свободи. Тут і Олександр Гамільтон, і Джемс Мадисон, і Джон Рутледж, і губернатор Морріс, і Еллсворт, і, нарешті, це — сам Джордж Вашингтон з Вірджинії. Це він, м-р Вашингтон, так побоювався нерозсудливої енергії своїх же власних співгромадян¹.

Товариші! Переважна більшість депутатів VIII З'їзду з робітників — стахановці, значна частина з них — представники батьківщини стахановського руху — України.

Серед них кращі сини нашої батьківщини — передовики армії важкої промисловості: славний піонер стахановського руху т. Стаханов, сталевар Маріупольського заводу, переможець у всесоюзному змаганні сталеварів т. Мазай і ін.

¹ Див.: М. Ильин, Игра на повышение, газ. „Известия“, 5. XII 1936.

Серед депутатів З'їзду — селян — славні заспівувачі соціалістичної праці в колгоспах: тт. Демченко, Ангеліна, Байдич та ін.

З депутатів З'їзду — робітників науки і техніки відмітимо т. Брускіна, який поставив виробництво колісних тракторів на ХТЗ і гусеничних тракторів на ЧТЗ; академіка Лисенка, який видозмінює рослини в інтересах народного господарства.

У зв'язку з змінами, які відбулися в нашій економіці з часу утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1924 році, змінилась і класова структура нашого суспільства. Після ліквідації поміщиків та інших експлуаторських класів залишились: робітничий клас, клас селян і інтелігенція.

Але ці соціальні групи є цілком іншими, ніж вони були в період капіталізму.

„...Робітничий клас СРСР, це, — говорить тов. Сталін, — цілком новий, визволений від експлуатації, робітничий клас, подібного якому не знала ще історія людства“.

„...Радянське селянство — це цілком нове селянство, подібного якому ще не знала історія людства“.

Радянська інтелігенція — „це цілком нова, трудова інтелігенція, подібної якій не знайдете ні в одній країні земної кулі“.

У виступах делегатів було багато оповідань, в яких підсумовувались досягнення і зміни, які відбулись у нашій країні в усіх галузях будівництва, — і в галузі промисловості, і в галузі сільського господарства, і в галузі науки і культури, і в галузі піднесення добробуту трудящих мас.

Великі і грандіозні наші досягнення в галузі побудови соціалістичної економіки в нашому народному господарстві за період між прийняттям першої Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1924 році і прийнятою в 1936 році Сталінською Конституцією.

В даний момент радянська індустрія виробляє в 7 раз більше продукції, ніж у довоєнний час, хліборобство дає в 1½ раз більше продукції, ніж у довоєнний час, а народний прибуток виріс у 4 рази. Створено за останні 12 років до десяти нових міст на місці невідомих раніше селищ, станиць або просто на голому місці в Сибіру і Заполяр'ї тощо.

Під керівництвом товариша Сталіна побудовані нові підприємства—велетні: машинобудівництва, хемічні, енергохемічні, текстильні, гумові комбінати.

Такі загальні підсумки, що їх підводить Конституція в галузі промисловості.

У цих підсумках відбиваються і ті величезні досягнення, що їх має промисловість у справі механізації сільського господарства.

Озброєння колгоспного сільського господарства Союзу в теперішній період — це 316 тисяч, а разом з радгоспами — 400 тисяч тракторів, 87 тисяч комбайнів, 63 тисячі вантажних машин.

Такі підсумки, що їх підводить Конституція в галузі сільського господарства.

Гуртова продукція промисловості України зростає з 1924 року більш ніж у 10 раз, число робітників великої промисловості зросло більш ніж у 4 рази.

Сільське господарство України, озброєне 20-ма тисячами тракторів, великою кількістю комбайнів і автомашин.

Такі підсумки, що їх підводить Конституція в галузі промисловості і сільського господарства на Україні.

Такі ж показові досягнення народного господарства по товарообігу в країні: весь товарообіг зосереджений у руках держави, кооперації і колгоспів.

Створені за останні Сталінські дві п'ятилітки промисловість, сільське господарство і торгівля поставили наше народне господарство в становище вільної країни, незалежної від капіталістичних країн, невразливої для будь-яких капіталістичних комбінацій.

І ніби в підтвердження цих досягнень кожний з депутатів, який представляв ту або іншу національну республіку, показував, як зникає господарська, політична і культурна відсталість народів Радянського Союзу, як розцвіла національна форма і соціалістична змістом культура народів СРСР.

У цих виступах багатонаціональні, але об'єднані соціалістичною волею і соціалістичним будівництвом делегати підсумовували ті наші завоювання в галузі державного будівництва, які так яскраво і чітко сформульовані в таких словах доповіді товариша Сталіна:

„... Ми маємо тепер багатонаціональну соціалістичну державу, яка цілком склалась і витримала всі випробування...“

І треба було бачити, треба було чути слова тієї глибокої любові і відданості, якими дихали, якими висловлювали своє торжество, гово-

рячи про соціалістичну батьківщину, про партію, про уряд, про товариша Сталіна і його дітище — нову Конституцію, виявляючи настрої 170-мільйонного народу, — кращі люди СРСР — стахановці-ударники: робітники, колгоспники, учені, інженери, робітники мистецтва, лікарі, вчителі та інші представники багатогранного радянського колективу.

Квітучі республіки нашого багатонаціонального Союзу в дні З'їзду десятками різних мов прозою і віршами передавали пафос будівництва, пафос освоєння, пафос найбільшої впевненості в завершенні побудування безкласового суспільства.

Історично ще так недавно народи старої Росії перебували в становищі, про яке великий український поет Тарас Григорович Шевченко писав:

Від молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить...

А великий співець страждань старої Росії — поет Некрасов у своєму повному гніву і скорботи соціальному памфлеті — „Кому на Русі жить хорошо“ питав:

Кому живется весело,
Вольготво на Русі?

І відповідав словами літературних персонажів свого памфлету:

Роман сказав: — помещику,
Дем'ян сказав: — чиновнику,
Лука сказав: — попу.
Купчине толстопузому, —
Сказали братья Губины,
Иван и Митродор.
Старик Пахом потужился
И молвил, в землю гляючи:
Вельможному боярину,
Министру государеву.
А Пров сказав: — царю...

Цей памфлет, повний моторошного кошмару, Некрасов доповнював такою картиною голодного побуту селянської сім'ї:

— Кушай тюрю, Яша:
Молочка-то нет.
„Где ж коровка наша?“
— Увели мой, свет.
Барин для приплоду
Взял ее домой:
Славно жить народу
На Руси святой.
„Где же наши куры?“ —
Девченки орут.
— Не орите, дуры.
Съел их земский суд:
Взял еще подводу
Да сулил постой...
Славно жить народу
На Руси святой.

І ось тепер, після такого історично невеликого періоду, на Надзвичайному VIII З'їзді Рад ми чули, як від кордонів Радянської Арктики до Великого океану всіма мовами радянський народ співає радісні пісні нового життя, — пісні переможного соціалізму. Ці пісні звучать як величний гімн народів більшовицької партії, натхненнику — організатору перемог товаришу Сталіну.

Усі народи Радянського Союзу, осяяні вогнями соціалістичного будівництва, торжествують і своє торжество відбивають в епосі запальної відданості великому нашому багатонаціональному Союзу.

Радянський народ запальною любов'ю звільнених, які пізнали себе, нових людей, любить того, хто своїм керівництвом забезпечив йому щасливе життя — свого вчителя і вождя, автора і творця нової Конституції — товариша Сталіна.

Про нашу велику країну братерства народів, про наші Союзні Рес-

публіки твориться вже народна поезія:

Скажи бродяга-месяц,
Где есть еще одна
Такая молодая,
Чудесная страна?
Одиннадцать любимых,
И все как на подбор,
Одиннадцать Республик,
Одиннадцать сестер...¹

Наш український народ складає про великого Сталіна чудесні пісні і легенди. Про Сталіна співає відроджений український народ у своїй пісні:

Стільки в Дніпрі сивому
Та й води нема,
Скільки у Сталіна
Світлого ума.
Ще так не світило нам
Сонце на землі, —
Мабуть воно в Сталіна
Побуло в Кремлі.

Роки боротьби під керівництвом більшовицької партії за владу Рад, за побудову соціалізму, великі уроки школи Леніна — Сталіна дають натхнення українському народові, як і всім народам Радянського Союзу.

Трудящі Киргизії, які були понад 50 років під подвійним гнітом найжорстокішої і нещадної експлуатації російського імперіалізму і в спільці з ним місцевих феодалів, тепер співають:

Тебе, кто гением Ленина мир озарил, —
привет!
Кто человечеству коммунизма ворота
открыл, — привет!
Тебе, героический русский великий
народ,
Вожатый наш, старший брат наш, —
привет!

Трудящі Казахстану, висловлюючи свою відданість товаришу Сталіну, співають:

Необъятен мой край, степи так велики,
В них границы одни от других далеки,
И к тебе — наша преданность, наша
любовь,
Как мой край, необъятны, как степь
широки!

Білоруський народ, з гордістю згадуючи історичні дні формування Республіки і оборону столиці Мінська при участі та керівництві тов. Сталіна, у листі до товариша Сталіна пише:

Мы победу такую в боях добывали,
К этой радости партия нас привела,
Нас учили великие Ленин и Сталин,
А дружба народов нам силу дала.
Впервые цветет Белорусь, как держава, —
За это от сердца спасибо тебе, —
Тебе, кто ведет нас дорогами славы,
Создав и растя, и уча КПБ.

У Радянському Союзі квітне могутня, вихована великим Сталіним дружба народів, росте національна формаю і соціалістична змістом культура всіх республік.

Зростають, на основі господарського розвитку, колись, до революції, пригноблені національності, національні меншості і етнографічні групи (народності). Зростають нові суверенні Республіки і Автономні Області.

За період між II і VIII З'їздами Рад створені Узбецька, Таджикицька, Туркменська і Киргизька Союзні Республіки, Мордовська, Чувашська, Удмуртська і Калмицька Автономні Республіки РРФСР і Молдавська Автономна Республіка УРСР.

Національний склад VIII З'їзду збільшився представленими новими націями, національними групами і народностями.

На II З'їзді Рад було представлено 49, а на VIII З'їзді Рад — 63 нації, національні групи і народності.

¹ „Правда“, 7 грудня 1936 р.

Як бачимо, національний склад VIII З'їзду показує, що політика партії, проголошена в Декларації прав народів Росії, опублікованої ще 15 листопада 1917 року за підписами Леніна і Сталіна, здійснюється з суворою послідовністю і прямою.

Надзвичайний VIII З'їзд Рад зробив історичний підсумок грандіозним перетворенням нашої батьківщини за роки радянської влади, за 19 років, кожен рік з яких до різнює десятиліттям — насиченістю подіями і яскравістю їх, глибиною змін, які відбулись і в економіці країни, і в свідомості людей, а також багатством виявлених талантів.

Назавжди залишаться в пам'яті — шестимісячний період обговорення Сталінської Конституції і дата — 5 грудня 1936 року.

Як і всі республіки неосяжного Радянського Союзу, стоїть щаслива, квітуча, могутня Радянська Україна на сторожі наших завоювань.

Наші успіхи, товариші, завойовані в непримиренній боротьбі з усіма ворогами народу, з троцькістсько-зінов'євською наволоччю, цими фашистами і прямими агентами і прикажчиками гестапо, з правими, з націоналістами всіх гатунків.

Під керівництвом товариша Сталіна партія нещадно розправилася з усіма, хто намагався перешкодити переможному будівництву соціалізму.

Ми знаємо, що недобитки класового ворога намагаються ще всяким способом шкодити нашій великій країні.

Тому ми повинні ще більше посилити нашу пильність; ми повинні,

як сказав тов. Молотов, „не на словах, а на ділі пам'ятати про класового ворога і підносити комуністичну свідомість у масах“.

За останній час ми спостерігаємо особливу активність ворожих Радянському Союзу держав. На чолі їх стоять фашистські країни, фашистська Німеччина, — німецький фашизм, насамперед.

Під виглядом боротьби з комунізмом реакційні держави ведуть скажену кампанію і створюють блоки проти країни Рад, укладають воєнні договори. До таких загрожуючих нам блоків належать: блок німецького фашизму з японським імперіалізмом і блок італо-японський, які тепер одверто ведуть наступ на демократичні свободи такої країни, як Іспанія.

Лондонський комітет послів, створений Лігою націй ніби для забезпечення невторчання капіталістичних країн у справі Іспанії, є в дійсності комітетом, який, як образно висловився на З'їзді товариш Літвінов, „зрозумів слово „невторчання“ так, що він сам не повинен вторчатись у справу вторчання в іспанські події“.

Небезпеки, створювані фашизмом для справи миру, для справи економічного співробітництва всіх країн, для справи демократичних свобод, які залишились у деяких країнах, з особливою виразністю підкреслюють значення пункту „и“ статті 49 Конституції, яка закріплює підсумки мирної політики країни Рад, що стоїть на сторожі боротьби за мир, за неподільність усього світу, за вірність договорам про взаємну допомогу в разі нападу агресора на одну з сторін, які уклали договір.

Ось цей пункт, який прозвучав з трибуни З'їзду могутнім закликком до боротьби за мир:

„В період між сесіями Верховної Ради СРСР оголошує стан війни в разі воєнного нападу на СРСР або в разі необхідності виконання міжнародних договірних зобов'язань по взаємній обороні від агресії“.

У цьому пункті Конституція говорить про те, що великий Союз Рад кладе всю свою військову міць на терези боротьби за мир.

Наша велика батьківщина перетворилась у непереможну і братню співдружність народів, у незламну фортецю пролетарської революції, яка створила непереможну Червону армію.

Бійці Червоної армії щасливі були доповісти VIII Всесоюзному З'їзду Рад, що їх зброя — гвинтівки, гармати, танки, літаки — завжди готові до дії.

Усі вони — льотчики, штурмани, техніки, інженери, спеціалісти і червоноармійці — свідчили, що згуртованими рядами, непорушною стіною стоять вони навколо нашої комуністичної партії і її вождя — товариша Сталіна.

Вони запевняли VIII З'їзд Рад, що всі бійці, як один, готові виконати до кінця свій почесний, священний обов'язок перед соціалістичною батьківщиною — стати на захист її кордонів, віддаючи цьому захисту всі свої сили, свої знання, своє життя.

Для захисту нашої країни зростають і збільшуються бойові частини повітряного і морського флоту, міцніють командні кадри бойового їх складу, зростає технічна міць армії, спираючись на побу-

довану в СРСР нову потужну промисловість.

Радянський Союз — єдина країна, яка веде до кінця послідовну політику миру. У нашої партії, у радянського уряду нема і не може бути інших інтересів, крім інтересів трудящих мас, зайнятих мирним будівництвом чудового палацу соціалістичного суспільства.

І природно, що з вуст усіх делегатів на З'їзді Рад і по всій країні у дні прийняття Конституції гучно звучало: у нас є що захищати, є кому захищати, є чим захищати.

Товариші! Конституція соціалізму утверджена, і цим відкривається новий період в історії Союзу Радянських Соціалістичних Республік, відкриваються нові висоти руху вперед — до комунізму.

Прийнята VIII З'їздом Конституція є новим всесвітньо-історичним документом торжества наукового соціалізму. Вона всебічно виявляє соціалістичні виробничі стосунки вільних трудівників міста і села, робітників, селян і інтелігенції, дає яскраву характеристику створеного соціалістичного суспільства. Вона є прапором боротьби для трудящих усього світу, які з найглибшим захопленням слідкують за розквітом країни соціалізму.

Конституція проголошує:

„*Стаття 1.* Союз Радянських Соціалістичних Республік є соціалістична держава робітників і селян.

„*Стаття 2.* Політичну основу СРСР становлять Ради депутатів трудящих, що вирости і зміцніли в наслідок повалення влади поміщиків та капіталістів і завоювання диктатури пролетаріату.

Стаття 3. Вся влада в СРСР належить трудящим міста й села в особі Рад депутатів трудящих“.

Ці всесвітньо-історичного значення статті Конституції цілком відбивають той факт, що задачу знищення класів ми в основному розв'язали.

Заміна назви „Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів“ назвою „Ради депутатів трудящих“ відбиває здійснений факт зміни співвідношення класових сил у нашій країні, де більшість селян (понад 90%) перестали бути приватними власниками і стали трудівниками, але не дрібного приватновласницького селянського господарства, а великого соціалістичного господарства.

Ці завоювання всесвітнього значення є результат Великої пролетарської революції, результат перемог диктатури пролетаріату. Ленінсько-Сталінське вчення про диктатуру пролетаріату і про спілку робітничого класу і селянства переможно завершилось у спілці трудящих міста й села, які будують соціалістичне суспільство.

Наше радянське суспільство є соціалістичним через те, що приватна власність на фабрики, заводи, землю, банки, транспортні засоби тощо у нас відмінена і замінена власністю суспільною.

Соціалістична власність — земля — передана колгоспам і закріплена за ними в безплатне і безстрокове користування.

Товариші! Тепер, коли все господарство СРСР стало соціалістичним, усі галузі господарства і культури СРСР, усі галузі народного життя потребують ще більшого керівництва від партії.

Комуністичній партії весь народ довіряє захист своїх інтересів як у боротьбі за розвиток культури і економіки, так і в боротьбі за оборону нашої батьківщини і за всесвітню перемогу комунізму.

І в зв'язку з цим, у протипагу буржуазним конституціям, у яких маскується і приховується керівництво і експлуаторська роль класу буржуазії, виключно важливе визначення ролі і задач комуністичної партії в епоху боротьби за комунізм дає велика Сталінська Конституція:

„...Найбільш активні і свідомі громадяни з лав робітничого класу і інших верств трудящих об'єднуються у Всесоюзну комуністичну партію (більшовиків), яка є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціалістичного ладу і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих, як громадських, так і державних“ (ст. 126).

Яскраве своєю визначеністю і чіткістю законодавче положення Конституція встановлює щодо рівності прав жінок і чоловіків у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя, а також щодо рівноправності всіх націй і рас у тих же галузях.

У розділі про права громадян СРСР, зафіксованих у Конституції, особливу увагу, глибоке хвилювання і радість робітників, селян і всіх трудящих СРСР і трудящих усього світу викликає стаття Конституції, де сказано:

„Громадяни СРСР мають право на працю, тобто право на одержання гарантованої роботи з оплатою їх праці у відповід-

ності з її кількістю і якістю“ (ст. 118).

Перший важливіший наслідок проведення в життя цього права на працю полягає в тому, що всім громадянам СРСР, незалежно від їх соціального походження і становища, расової і національної приналежності, радянська держава гарантує роботу і, отже, постійне джерело засобів до існування.

Те, про що лише мріяли колись найблагородніші уми людства, що було написано на прапорі революційного робітничого руху, як одна з важливіших вимог пролетаріату на ранній зорі його розвитку, за що було пролито немало робітничої крові,—нині вперше в історії людства перетворилось у життя, стало у нас основним державним законом.

Поряд з правом на працю вперше в історії людства здійснене для всіх трудящих, незалежно від раси, нації і статі, і записане в Конституцію *право на відпочинок*, на основі найкоротшого робітничого дня в світі, встановлення відпусток, забезпечення санаторіями тощо, *право на освіту*, забезпечуване загальнообов'язковою початковою освітою, безплатністю освіти, включаючи і вищу освіту, системою державних стипендій, і *право на матеріальне забезпечення* в старості, гарантоване широким розвитком соціального страхування робітників і службовців коштом держави (статті 119, 120, 121).

Відповідно до інтересів трудящих і з метою закріплення соціалістичного ладу Конституція гарантує громадянам свободу слова, свободу друку, свободу зборів і мітингів, свободу вуличних походів, демонстрацій і недоторканість особи.

В тих же інтересах зміцнення соціалістичного ладу Конституція фіксує обов'язковість і дисципліну праці в країні Рад.

Ленін і Сталін завжди підкреслювали, що соціалізм може перемогти капіталізм, тільки створивши вищу проти капіталізму продуктивність праці. Від зростання продуктивності праці залежить темп поширеної відпродукції в нашому господарстві, зростання соціалістичного нагромадження, здійснення задачі досягнення заможного культурного життя всіх трудящих з тим, щоб зробити нашу країну найбагатшою країною в світі.

Поруч з охороною законом недоторканості соціалістичної власності, встановлення в Конституції — в Основному Законі — принципу соціалізму: „від кожного за його здібностями, кожному за його працею“ означає, що держава буде суворо здійснювати ці принципи, буде рішуче боротись проти будь-яких спроб їх порушувати.

У Конституції записано: „Кожний громадянин СРСР зобов'язаний додержувати Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік, виконувати закони, *додержувати дисципліни праці, чесно ставитись до громадського обов'язку, поважати правила соціалістичного співжиття*“ (ст. 130).

Відповідно до основних завдань соціалістичного народного господарства і з метою зміцнення соціалістичного ладу Конституція вносить значні зміни в структуру органів влади Союзу і Союзних Республік. Замість республіканських і всесоюзних З'їздів Рад і ЦВК, які ними обираються, органами влади СРСР, Союзних і Автономних Республік

будуть: Верховна Рада СРСР, а також Верховні Ради Республік.

З'їзд Рад Союзу РСР (так само як і інші з'їзди) за Конституцією СРСР 1924 року і за Конституцією Союзних Республік обирали не безпосередньо; він утворювався з представників міських Рад і обласних або республіканських (для деяких республік) З'їздів Рад.

За новою Конституцією Верховна Рада СРСР щільно наближається до мас трудящих. Обидві її палати: Рада Союзу і Рада Національностей безпосередньо обираються громадянами СРСР на основі загального, прямого, рівного виборчого права при таємному голосуванні.

Законодавча влада СРСР здійснюється виключно Верховною Радою СРСР, чим встановлюється, що будь-які інші органи не мають права видавати закони.

Не зважаючи на те, що складові частини Верховної Ради: Рада Союзу і Рада Національностей називаються „палатами“, будова Верховної Ради СРСР нічого спільного не має з двопалатною будовою буржуазних парламентів. У цих останніх верхня і нижня палати різні своїм соціальним змістом. Якщо нижня палата в буржуазно-демократичних країнах являє собою більш-менш

демократичний орган, то верхня палата завжди являє собою цитадель великого капіталу.

Наш державний лад не знає одноосібного президента. У Радянській державі Президія Верховної Ради СРСР, виконуючи функції „колективного президента“, є, так само як і всі інші органи влади в СРСР, працюючою, а не представницькою корпорацією, не декоративною фігурою, а однією з робочих частин державного механізму соціалістичної держави робітників і селян.

Таким чином, структура вищих органів влади, за Сталінською Конституцією, цілковито розв'язує задачу утворення працюючих органів, одночасно втілюючи новий етап у дальшому розгортанні радянської демократії.

Сталінська Конституція в цілому підводить нашу країну щільно до завдань зміцнення і розгортання боротьби за нові висоти переходу від соціалізму до вищої його фази — комунізму.

Недалекий день, коли, під керівництвом комуністичної партії і геніальним проводом нашого Сталіна, ми переможно зійдемо на ці висоти і запалимо факел переможного комунізму в цілому світі.

К. В. Понько

Ст. наук. співр.
Ін-ту гірничої механіки

ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ Й ТЕХНІКИ В РАДЯНСЬКІЙ ГІРНИЧІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

I. Кам'яновугільна і буровугільна промисловість

Про величезні зрушення, які відбувались у кам'яновугільній промисловості СРСР протягом 19 років Жовтневої революції найяскравіше

уявлення може дати зростання чисел видобутку кам'яного вугілля та проценту механізації цієї галузі промисловості, подані в табл. 1.

Таблиця 1

Показники	1913 р.	1921 р.	1928 р. (1-й рік п'ятилітки)	1932 р.	1935 р.
Видобуток кам'яного вугілля в СРСР у млн. тонн . . .	28,9	10,7	39,5	64,3	108
Процент механізації кам'яновугільної промисловості СРСР	близько 1,8%	3,3%	30,6%	65,4%	79,7%

У Донбасі в 1913 р. видобуток вугілля був 26 млн. тонн, а в 1935 р. — 67,9 млн. тонн, при чому механізованого видобутку було 82,4%; на 1936 р. механізованого видобутку заплановано 93%.

Дуже швидко розгортається вугільна промисловість і в нових районах: Караганді, у Підмосковному басейні, Кузнецькому басейні, Черемховському басейні, Ткварцелах та ін.

Треба відмітити, що видобуток кам'яного вугілля по всьому СРСР за 1935 р. проти 1913 р. збільшився в 3,72 рази, а процент механізації — у 45 раз.

В той час, коли кам'яновугільна промисловість у країні Рад, у країні соціалізму швидко розвивається (особливо протягом першої і другої п'ятиліток), у капіталістичних країнах вона скорочується (див. табл. 2).

Таблиця 2

Видобуток кам'яного вугілля (в млн. тонн)

Роки	По всіх капіталістичних країнах	В СРСР	У % % проти 1930 р.	
			По капіталістичних країнах (у % %)	По СРСР (у % %)
1930	1179	43	100,0	100
1932	1024	64	37,5	133
1934	995	94	84,9	195
1935	1016	108	86,7	225

Видобувати горючі сланці розпочали тільки за часів радянської влади, в 1918—1919 рр. І за 1935 рік видобуто 12 млн. тонн, а на 1937 рік намічається видобути 32 млн. тонн.

Такий великий розвиток кам'яновугільної промисловості та її механізація відбулись у наслідок правильної політики комуністичної партії та радянського уряду, які ще в 1926 р. поставили перед гірничою

промисловістю завдання збудувати шахти-гіганти і устаткувати їх за останнім словом техніки.

Радянська наука і техніка чимало зробили, щоб здійснити цей лозунг нашої партії й уряду і піднести техніку розробки корисних копалин на вищий щабель.

Ряд наших дослідних інститутів (ВУГІ, ЦВІМБ, ІГМ АН УРСР, НІС Дніпропетровського гірничого інституту) провели і провадять ве-

лику роботу по вивченню управління покрівлею при розробці кам'яного та бурого вугілля, щоб можна було безперервно видобувати вугілля, запровадити в шахтах довгі лави-вибої, замінити трудомісні процеси механізацією, зменшити вартість видобутку, а також забезпечити трудящим безпечну роботу в вибоях. Довжина лави в Донбасі доведена до 300 м замість максимальної довжини 50—60 м у старому Донбасі.

Стан розвитку гірничої техніки до Жовтневої революції характеризується майже цілковитою відсутністю машин на найважчих і вирішних ділянках виробничого процесу шахти. У всьому Донбасі кількість важких зарубних машин визначалась всього кількома одиницями (7 шт. у 1913 р.), при чому їх застосування мало більше експериментальне значення, ніж виробниче. Транспортування вугілля в забої виконувалось саночником, а по штреках — робітниками та кінями; будьяких конвеєрів і електровозів не було.

Отже, основним знаряддям добування кам'яного вугілля в царській Росії були обушок і санки.

За 19 років радянської влади радянські гірники під проводом партії і уряду на чолі з великим Сталіним пройшли велетенський шлях. Маємо колосальні досягнення радянської гірничої техніки в справі перебудови Донбаса, в справі побудування нового Донбаса „з більшовицькою незламною механізованою базою“ (Молотов), в справі запровадження величезної кількості машин і механізмів на всіх ділянках процесу вугледобування.

Починаючи з 1925 року, радянська влада провела цілковиту реконструкцію Донбаса на базі механізації виробничих процесів. Протягом першої і другої п'ятиліток побудовані десятки нових шахт, оснащені сучасною технікою з повною механізацією всіх процесів видобування. Донбас збільшив видобуток кам'яного вугілля з 25,3 млн. тонн у 1913 р. до 67,9 млн. тонн у 1935 р.

Від системи розробки з короткими і довгими стовпами та короткими лавами з великою їх кількістю Донбас перейшов на роботу лавами довжиною в 100—200 і навіть 300 м, перейшов на роботу спареними лавами, що дає величезну концентрацію роботи.

На сьогодні процеси по вибиранню і транспортуванню кам'яного вугілля механізовані в Донбасі на 37%, при чому виготовлення машин та механізмів, а саме — зарубних машин, конвеєрів, скреперів, лебідок, електровозів та інших машин провадиться на наших гірничих заводах: Горлівському, Краматорському, Сталінському, „Світ шахтаря“ та ін.

Вугільний дослідний інститут розробив конструкцію вугільного комбайна, виготовленого на Горлівському машинобудівельному заводі в 1933 р. Цей комбайн при запровадженні в очисному вибої дає 20—30 тонн вугілля на годину і заміняє приблизно 50 вугільних робітників при ручній роботі.

Сконструйована в 1934 р. вантажна машина в вибої, виготовлена на заводі „Світ шахтаря“, була випробувана на шахті № 5 ім. Косіора і дала продуктивність вантаження вугілля 15 тонн за годину,

тобто заміняє не менше 5 робітників.

Вивчено питання про механізацію закладки виробленого простору з бутованих штреків за допомогою спеціального скрепера, що збільшує продуктивність праці вдвоє проти ручної роботи.

Вивчено також питання про конструювання та впровадження в життя кардокса — патрона для безпалум'яного паління. Джерелом енергії є нагрівальний елемент з бертолетової солі та нафталіну, який вибухає за допомогою запалу в патроні, наповненому вуглекислою. Паління за допомогою кардокса дає можливість запобігти вибуху газу і вугільного пороху в шахті.

ВУГІ вивчив і запровадив у життя диспетчеризацію в шахті. При високій ступені технічної озброєності наших шахт необхідно було ввести найбільш удосконалені методи управління виробництвом. Диспетчеризація управління шахтою являє собою запровадження на кожній дільниці і по всій шахті в цілому роботи за технічно обгрунтованим планом, за чітким планово-оперативним графіком на основі централізованого контролю виконання цих графіків і постійного оперативного догляду і керівництва.

Технічне обладнання диспетчеризації зводиться до таких елементів: а) телефонний диспетчерський зв'язок, б) контроль роботи підйому, в) контроль роботи механізмів у вибої, г) лічильник кількості вагонів, д) регулювання електроважкої відкатки в шахтному дворі та е) рудничний поїздограф.

ВУГІ вивчив питання про термічну обробку антрациту для за-

міни коксу в доменному виробництві термоантрацитом. У напівзаводському масштабі ВУГІ провів у 1934—1935 роках досліди по термічній обробці антрациту в малій експериментальній печі на Сулінському металургічному заводі. Одержано вихід якісної продукції у 80—85%. При механізації навантаження термоантрациту з печі, при правильному профілі шахти, при наявності примусового регулювання подачі повітря можна довести вихід якісної продукції до 90—95%.

Вживання термоантрациту в доменному виробництві має велике народногосподарське значення, бо заміна коксу термоантрацитом повинна: а) піднести показники роботи доменних печей південної металургії (зріст продуктивності на 15—25%), б) зменшити коефіцієнт витрати палива на доменне топлення до 0,85—0,90, що відповідає найкращим світовим нормативам, в) покращити якість чавуну, бо в ньому буде менше сірки, г) зменшити витрату вапняків приблизно на 15%. А вживання термоантрациту в паровозах дає можливість довести довжину дільниці, яку проходить паровоз без чищення, до 350 км замість 60 км на звичайному антрациті і 120 км на домішках з вугіллям; коефіцієнт корисного діяння котла паровоза на звичайному антрациті 48—55%, на мішаному 58—62% і на термоантрациті 75%; швидкість горіння збільшується в 4 рази проти звичайного антрациту.

Інститут гірничої механіки АН УРСР розв'язав проблему системи панельних штреків з вибиранням лавами, яка тепер уже запроваджена в українській буровугільній

промисловості. Ця система розробки має дуже велике практичне значення, бо при цій системі бурого вугілля втрачається тільки 35% замість 65% при старій системі заходками, здешевлюється вибирання бурого вугілля, в вибоях значно безпечніше працювати, поліпшується вентиляція, можна запровадити механізацію, отже ця система сприяє розгортанню стахановських методів роботи.

Вивчено ряд питань по техніці безпеки, а саме: боротьба з вибухами газу, застосування електричного обладнання в газових шахтах тощо (розроблено Макіївським дослідним інститутом).

„Підземгазом“ проведена велика дослідна робота по вивченню питання, як одержати генераторний газ шляхом підземної газифікації вугілля. У наслідок експериментальних дослідів у Лисичанську та в Горлівці (на Донбасі) були виявлені найбільш досконалі методи газифікації. 1 м³ підземного газу дає 1100—1300 калорій, іноді ж навіть 1800 калорій.

Тепер провадяться підготовчі роботи по підземній газифікації в промисловому масштабі.

Розв'язання проблеми підземної газифікації має велике практичне

значення, бо дасть можливість використати тонкі вугільні шари в Донбасі, в яких запас вугілля становить близько 40% всього вугільного запасу Донбаса.

Найбільшим технічним досягненням у гірничій промисловості є стахановські методи роботи. Стахановський рух почався на шахті Ірміно в Донбасі. Вибійник Стаханов за нічну зміну дав 102 тонни замість норми на вибійний молоток 7 тонн і проти найкращої закордонної практики у 26 тонн. Стахановський рух зробив технічну революцію і перекинув усі старі технічні норми та норми виробітку в нашому народному господарстві.

За останній час у Донбасі є вже такі рекорди, коли за зміну один відбійний молоток дає близько 600 тонн.

Стахановський рух швидко охопив усю промисловість, усе народне господарство, виявив великі резерви та можливості в промисловості, значно підніс продуктивність праці, поліпшив матеріальний побут трудящих.

II. Залізна руда

Погляньмо на видобуток залізної руди в Криворізькому басейні (див. табл. 3).

Таблиця 3

Показники	1913 р.	1935 р.	За планом 1936 р.
Видобуток залізної руди в Кривбасі в млн. тонн	6,3	16,2	17,8
Продуктивність свердляр за зміну в тоннах (пневматичне свердління)	10,0	35,0	40,0

Таким чином, видобуток залізної руди в Кривбасі збільшився у 2,83 рази проти 1913 року. Продуктив-

ність свердляр при пневматичному свердлінні збільшилась у 4 рази, а коли порівняти з ручним свер-

длінням у 1913 р., то в 12 раз (40:3,5 = 12).

У Кривбасі, як і скрізь, велике піднесення продуктивності підприємств та праці дали стахановські методи роботи.

У Кривбасі впроваджені американські системи розробки — саблевел-стопінг, саблевел-кевінг, які дають змогу інтенсивно розробляти залізну руду.

III. Мінеральна сировина

Ця промисловість почала дуже швидко розгортатись, починаючи з першої п'ятилітки (з 1928 р.), коли під керівництвом комуністичної партії і радянського уряду почалась у нечуваному масштабі індустріалізація країни Рад.

Якщо в 1913 році ми імпортували каоліну 97 134 тонни, графіту 4 192 тонни, тальку 6 158 тонн, абразивів (корунду, наждаку) 21 647 тонн, мармуру 10 690 тонн та чимало інших корисних копалин, то тепер ми побудували великі механізовані підприємства і заводи по збагаченню мінеральної сировини і не тільки припинили імпорт, але займаємо друге місце в світі по видобутку каоліну, хроміту, азбесту та ін.

IV. Шахтне будівництво

Радянська шахтобудівельна наука та техніка має так само великі досягнення. Якщо за царської влади будували найбільші шахти на річний видобуток у 0,4 млн. тонн, то тепер ми побудували і будуємо шахти на 2,5—3 млн. тонн. Якщо раніше в шахтах була виключно ручна праця, то тепер нові шахти цілком механізовані.

Шахтобуд провів велику роботу по стандартизації та типізації устаткування шахт.

Вивчено важливе питання по закріпленню ґрунтів хемічним способом, що дає можливість легко проходити вибірки в пливучих породах. Це питання раніше було розроблено закордоном (dr. Josten), але було таємницею.

А в нас у 1931—1933 роках це питання було остаточно розв'язане дослідним Інститутом гідротехніки і гідрогеології в Москві та випробувано в Підмосковному басейні. Тепер пливучу породу перетворюють у тверду породу. Наростання міцності триває приблизно протягом місяця.

Тимчасовий опір на стиск хемічним способом закріпленої пливучої породи триває в границях 8—90 кг/см², залежно від гранулометричного і мінерального складу ґрунтів.

Вперше в світовій літературі розроблена теорія прискореного проходження та кріплення вертикальних шахт, яка дає місячну швидкість спорудження шахти в породах середньої міцності і при невеликих допливах води 103 лін. м замість середньої швидкості в Донбасі за 1930—1934 р. в 15—18 лін. м на місяць і здешевлює вартість будівництва мінімум на 29 процентів. Ця проблема розв'язана Інститутом гірничої механіки Академії Наук УРСР у 1934—1936 роках.

Ми тут, ясна річ, не могли вицерпати всіх досягнень радянської гірничої науки, а подаємо тільки найголовніші.

В. С. Фінкельштейн і І. А. Хрізман

Заст. директора Ін-ту фізичної хемії, член-кореспондент АН УРСР

Вчений секретар Ін-ту фізичної хемії

ІНСТИТУТ ФІЗИЧНОЇ ХЕМІЇ ІМ. АКАДЕМІКА Л. В. ПИСАРЖЕВСЬКОГО

У дні 20-х роковин Жовтня Науково-дослідний інститут фізичної хемії імени академіка Л. В. Писаржевського буде святкувати 10-ліття свого існування.

Організаційне оформлення інституту відповідає науково-дослідним проблемам, які в ньому розробляються. Тепер в інституті є 7 відділів: каталітичний, електрохемії електродних процесів, електрохемії розчинів, фізично-хемічних методів аналізу, вибухових процесів, фотохемічний, прикладної фізичної хемії (останній відділ організований на початку 1936 року).

На базі сучасного вчення про властивості металів академік Писаржевський розробив теорію дії каталізаторів. У зв'язку з цією теорією і на її підтвердження висунута і експериментально доведена можливість прискорити процеси одночасною дією каталізатора і фізичних агентів (світу, електричного заряду). Розробка проблеми каталізу здійснюється групою наукових співробітників під загальним керівництвом академіка Л. В. Писаржевського і проф. В. А. Ройтера. У відділі каталізу розробляється також теорія каталітичного синтезу амоніаку. Над своїми докторськими дисертаціями працюють співробітники цього відділу проф. Березовська і Шульц.

З роботами по каталізу та дослідженню швидкостей хемічних процесів безпосередньо сумежить тематика в галузі вибухових процесів, яка розробляється в відділі,

яким керує проф. М. В. Поляков. Зокрема, вивчені умови утворення водню-пероксиду при вибуху гримучого газу, азотІІ-оксиду, при вибуху деяких гримучих сумішів, які мають азот. Тепер розробляється конструкція для одержання водню-пероксиду за методом вибуху з метою переходу до роботи в промислових умовах. Під керівництвом проф. Полякова виконано також ряд робіт з силікагелів як вбирниках, результати яких надзвичайно цікаві з практичного і теоретичного погляду.

Роботи в галузі теорії розчинів (керівник проф. О. І. Бродський) мають своєю метою, використовуючи сучасні досягнення теоретичної фізики і новішу методику фізичного експерименту (інтерферометрія, спектрографія) вивчити властивості речовини у розчинах, дати обґрунтування нових теорій розчинів електrolітів. У своїх дослідженнях школа проф. О. І. Бродського, використовуючи свої результати, почала дискусію з школою проф. К. Фаянса (Німеччина); результати цієї дискусії говорять, безсумнівно, на користь висновків, зроблених О. І. Бродським із досліджень над розведеними розчинами. Він же і його співробітники виконали також цикл прецизійних досліджень по термодинаміці гальванічних ланцюгів у різних розчинників. О. І. Бродський організував єдине в СРСР виробництво важкої води і тепер провадить систематичне дослідження з метою вивчення

нових властивостей важкого водню (реакції обміну); розпочато тепер дослідження над ізотопами інших легких елементів (зокрема важкого кисню).

У галузі теорії розчинів у неводних розчинниках провадяться також дослідження під керівництвом проф. В. С. Фінкельштейна. Ці роботи мають на меті вивчити складну взаємодію розчиненої речовини і розчинника (сольватація, комплексоутворення), в результаті якої подібні розчини проводять струм. При цьому, крім класичних методів дослідження, застосовують рентгенографію, спектрографію (раман-спектри) тощо.

Для різних галузей промисловості можуть мати велику цінність дослідження по в'ясненню механізму електродних процесів при електролізі (наднапруження), а також у гальванічних елементах. Розвинути теоретичну основу важливих розділів ряду прикладних наук (хемічної технології, металургії кольорових металів, електротехніки) — таке завдання робіт, які провадяться у відділі електрохемії електродних процесів під керівництвом проф. В. С. Фінкельштейна і проф. В. А. Ройтера. В цьому ж відділі розробляється тепер під керівництвом проф. М. А. Розенберг проблема пасивності металів, — питання виключної цінності для соціалістичного будівництва, бо роботи з цієї проблеми можуть кинути світло на теорію корозії металів. Проведені раніше проф. Розенберг роботи з хемічних процесів у магнітному полі відомі і за межами нашої країни.

Під керівництвом проф. В. С. Фінкельштейна провадяться дослі-

дження в галузі захисту металів від корозії.

Досліди відділу фізично-хемічних методів аналізу (керівник проф. А. М. Занько) спрямовані до розв'язання найбільш актуальних питань хемічного контролю виробництв, — питань, що їх висувають чорна металургія, алюмінієва, коксова і хемічна промисловість. Відділ має ряд практичних досягнень по впровадженню нових органічних реагентів у хемічний аналіз, прискоренню і уточненню нових фізично-хемічних методів аналізу. Сконструйований у цьому відділі старшим науковим співробітником О. Л. Давидовим новий фотоколориметр для швидкого і точного хемічного контролю в заводських лабораторіях вже запроваджений у практику заводських лабораторій заводів: ім. Петровського, Дзержинського, Карла Лібкнехта і прикладних інститутів: руди, металів та ін. Під керівництвом проф. А. М. Занько розробляється також надзвичайно цікава з теоретичного погляду проблема кінетики і механізму реакцій оксидації.

Дослідження з фотохемії, які в нашому інституті (так само як і майже в усьому СРСР) тільки відкривають свою першу сторінку, є дуже цінні й перспективні. За два роки роботи під керівництвом проф. Б. Я. Дайна освоєна техніка фотохемічних досліджень і виконані вже кілька робіт у цій, новій для нас, галузі.

У фотохемічному відділі вивчена також методика якісного і кількісного спектрального аналізу і виконано в цій галузі ряд завдань промислових організацій.

Для більш тісного пов'язання всіх видів робіт інституту з завданнями і потребами промисловості в лютому 1936 р. був організований у нашому інституті відділ прикладної фізичної хемії, який працює під керівництвом академіка Л. В. Писаржевського та інженера-технолога Т. В. Заболоцького. В цьому відділі розробляється тепер тематика, безпосередньо зв'язана з азотно-туковою промисловістю по вивченню процесів синтезу амоніаку в близьких до промисловості умовах, крім того вишукуються нові оригінальні методи синтезу амоніаку в гомогенній фазі. Лінією цього відділу, разом з іншими відділами, проведена і інша надзвичайно важлива робота: налагоджений зв'язок щодо наукової консультації і спільного проведення наукових робіт з деякими заводами і прикладними інститутами — Дніпродзержинським азотно-туковим комбінатом, Дніпровським алюмінієвим заводом, Інститутом металів, Інститутом руди та ін.

Крім того, в ряді відділів інституту провадяться дослідження з актуальніших питань (каталіз, адсорбція, корозія, контроль окремих виробництв тощо) за спеціальними договорами з заводами та прикладними інститутами.

Все це ще тісніше пов'язує теоретичну роботу інституту з потребами соціалістичної промисловості.

Для взаємного ознайомлення з фізично-хемічними проблемами, які стоять перед Інститутом фізичної хемії, з одного боку, і зв'язані з промисловою тематикою заводів і прикладних інститутів, з другого боку, в Інституті фізичної хемії заслухані були доповіді ряду керів-

них робітників промисловості (інженерів і професорів). Своєю чергою, Інститут фізичної хемії організував виїзд проф. М. А. Розенберг і проф. В. С. Фінкельштейна на Дніпропетровський алюмінієвий завод, де відбулись їх доповіді: „Шляхи розвитку хемії“ (проф. М. А. Розенберг) і „Новіші проблеми електрохемії“ (проф. В. С. Фінкельштейн). Ближчого часу співробітниками каталітичного відділу Інституту фізичної хемії буде зроблений виїзд на Дніпродзержинський азотно-туковий комбінат. На конференції в Інституті азоту в листопаді 1936 р. було зроблене проф. Ройтером наукове повідомлення про роботи в галузі амоніакового каталізу, що їх провадить ІФХ; ця доповідь викликала велике зацікавлення в промислових колах конференції.

За 9 років свого існування Інститут фізичної хемії ім. академіка Л. В. Писаржевського випустив понад 250 друкованих оригінальних робіт. Частина з них об'єднана в збірниках інституту під назвою — „Вісті Інституту фізичної хемії“ (видруковано 6 томів, тепер здано до друку I випуск 7-го тому).

У вересні 1935 р. інститут перейшов із відання Наркомосу УРСР до системи Академії Наук УРСР.

Інститут брав активну участь у ряді з'їздів (фізичних, менделеевських тощо) і конференцій, зокрема у всіх фізично-хемічних конференціях. Дві фізично-хемічні конференції (V і XII) відбулись у Дніпропетровську і були організовані в основному силами ІФХ. Величезний успіх мала XII фізично-хемічна конференція, яку ІФХ за дорученням уряду скликав у червні 1935 р. Цю конференцію було присвячено

питанням властивостей розчинів. На конференцію прибуло понад 150 делегатів з різних міст СРСР та 4 делегати з закордону. Протягом 5 днів (1—5 червня) було заслухано 32 доповіді по розділах: 1) будова, електричні та оптичні властивості розчинів, 2) сольватація, розчиненість та обсягові властивості розчинів, 3) кінетика в розчинах. Чотири доповіді зроблені робітниками Інституту фізичної хемії. На конференції була обговорена та погоджена тематика ІФХ на 1936 рік по відділах: електрохе-

мії розчинів та електрохемії електродних процесів. Доповіді і дискусія, які були на конференції, видрукувані почасти в „Acta physico-chemica URSS“, III, № 5 за 1935 р. та в журналі Інституту фізичної хемії в 1936 р.

У червні 1936 р. інститут узяв участь у конференції по вивченню продуктивних сил Приазов'я. Інститут в особі акад. Л. В. Писаржевського і проф. В. С. Фінкельштейна керував роботою секції, присвяченої проблемі використання ресурсів Сиваша.

Т. Ю. Лапчик

Наук. співр.
Ін-ту геології

ПРО МАЛО-ЯНИСОЛЬСЬКЕ РОДОВИЩЕ МІДІ

За дорученням Академії Наук УРСР і Донецького облвиконкому на початку серпня 1936 року я приступила до попередніх досліджень Мало-Янисольського родовища міді. Родовище розташоване на правому схилі долини р. Кальчик коло північно-західного краю села Малий Янисоль.

Про наявність міді в цьому районі знаходимо вказівки в літературі ще в 1881 році, у виданнях Гірничого департаменту, де було зазначено: „кварц з мідною зеленню спостерігається серед граніту з правого боку Зах. Кальчика, вище С. М. Янисоля“. У літературі, друкованій після 1881 р., будьяких даних з приводу цього не знаходимо.

Дослідженням проф. М. І. Безбородька, проф. В. І. Лучицького та інших встановлено, що у верхів'ї басейна р. Кальчик, тобто в районі,

що прилягає до описуваного родовища, розвинені кристалічні породи, які належать головню до мігматитів різноманітного характеру, серед яких трапляються деякі основних темнокольорових порід, а також значно поширені кварцові і пегматитові жили.

Загальне простягання порід у районі родовища виявлено в напрямку північний захід — південний схід по азимуту 300—330°; породи падають на північний схід під кутом до 60—80°, а в деяких місцях — 85—88°.

Вихід рудоносних порід безпосередньо на поверхню спостерігається на протязі 100 м витягнутою смугою в напрямку NW — 350°, ширина якої доходить до 4 м. На цьому виході знаходимо ознаки давнього шурфа, який, за відомостями від місцевого населення, закладений Юзом наприкінці XIX ст.

У звалищах цього шурфа трапляються уламки кварцу і частково пегматиту, з включенням малахіту, рідко азуриту, куприту й халькопириту.

На віддалі 55 м на південний схід від цього шурфа закладена нами канава і шурф, глибиною в 6 м, виявили кварцову рудоносну жилу до 3,5 м глибини. Спад жили на NO — під кутом 88°; азимут простягання NW — 350°.

Жила прорізує собою масив мігматитів, які на контакті значно каолінізовані, — тоді різко межує з ними. Міднорудні мінерали в цій жилі в межах дослідженої глибини за польовим визначенням, репрезентовані головню малахітом і зрідка азуритом. Хемічний аналіз середніх проб із шурфа № 1 показав, що вміст міді до глибини 6,0 м в середньому становить від 2,4% до 2,8%.

Ця рудоносна жила (№ 1) простежена мною канавами і шурфами на протязі 320 м. На віддаленні 100 м від шурфа № 1 в південно-східному напрямку вона переходить у нерудоносну, а в північно-західному напрямку зруденіння простежується на віддаленні до 220 м, де глибина жили доходить до 0,3 м.

Крім описаної тут жили № 1, я знайшла виходи ще двох жил гру-

биною в 0,15 м і 0,35 м на поверхні, з яких одна розвинена на північному сході, друга — на південному заході від лінії простягання жили № 1. Вище по схилу від жили № 1 на площі шириною до 200 м і довжиною в 600 м зрідка трапляються на поверхні уламки кварцу й польового шпату, які мають у собі малахіт і мідну зелень, що, очевидно, свідчить про наявність тут рудоносних порід під делювіальними утворами, які вкривають схил.

Виявленими досі мідними рудами не обмежується рудоносність при азозовського кристалічного масиву. По р. Кальміусу північніше с. Гнупового на Маріупольщині місцевому населенню давно відомі руди свинця, супроводжувані флюоритом, які виходять тут безпосередньо на денну поверхню серед гранітного масиву.

Коли до цього врахувати, що приазовський кристалічний масив містить у собі також і залізні руди, про які згадують у своїх роботах попередні дослідники цього району (професор В. І. Лучицький), то приазовський кристалічний масив стає цікавим об'єктом для вивчення його рудоносності і з практичного, і з теоретичного погляду.

Ю. М. Марковський

Наук. співр. Гідробіологічної станції

ЕКСПЕДИЦІЯ ГІДРОБІОЛОГІЧНОЇ СТАНЦІЇ НА ДНІПРО У 1936 р.

Велике значення Дніпра (третя за величиною ріка Європи) та його заплавини для рибного господарства у прісних водах УРСР, а також

щодо здобування інших видів рослиної та тваринної сировини (наприклад перламутру, целюлози, кормових ресурсів для годівлі птахів

і худоби тощо) викликає потребу по змозі досконально дослідити саму ріку та водойми її заплавини. Ці дослідження набувають ще більшої ваги, коли взяти на увагу вже частково реалізовану (Дніпрогес), а також намічену надалі соціалістичну реконструкцію Дніпра, за якої буде проведене штучне уповільнення стоку ріки, тобто створення умов, які матимуть багато спільного з тим, що ми спостерігаємо у водоймах заплавини (адже в них маємо тимчасове уповільнення стоку). Тому Гідробіологічна станція звернула свою увагу насамперед на дослідження водойм заплавини Дніпра та самої ріки, які були майже не досліджені і становили значний теоретичний інтерес.

Свої дослідження станція провадить шляхом довготривалих стаціонарних спостережень над водоймами, розташованими в околицях Старосілля, де міститься літня база станції, а також шляхом експедиційного, одноразового обстеження водойм, розташованих на певних територіях заплавини ріки.

Необхідно сполучувати ці два напрямки роботи. Адже стаціонарні дослідження, які дозволяють нам виявити динаміку життєвих явищ у водоймі, швидкість наростання рослинної та тваринної біомаси тощо, вимагають тривалої роботи і тому не дозволяють дослідити багато водойм. Експедиційні ж дослідження, які йдуть паралельно з стаціонарними, завжди охоплюють значну кількість водойм і тому дозволяють виявити поширення певних об'єктів у заплавині і на більшому матеріалі розв'язати питання про типи водойм та їх регіональність. Отже, експедиційна робота

станції є природним продовженням стаціонарних робіт.

У 1935 р., за дорученням Ради по вивченню продуктивних сил при АН УРСР, станція охопила експедиційним дослідженням район ріки та її заплавини, від р. Березини до м. Києва, а на 1936 рік було заплановано дослідити дільницю ріки від м. Києва до м. Кременчука, тобто її середню течію. Як і в 1935 р., перед експедицією було поставлено ряд завдань, з яких відмітимо найбільш істотні:

1) детальне комплексне дослідження різноманітних, але характерних для даної дільниці, заплавинних водойм для виявлення їх особливостей (гідроморфологічних, гідрофізичних, гідрохемічних та гідробіологічних) з метою встановлення типів цих водойм та їх можливого використання,

2) дослідження живлення риб по цих водоймах та темп їх росту,

3) виявлення складу рибного населення невеликих пересихаючих заплавинних водойм (тема ця пов'язана з питанням про спасіння риб'ячої молоді),

4) дослідження видового складу дніпровської риби (звернувши особливу увагу на промислові види), темп їх росту, живлення,

5) вивчення організації рибного промислу, знаряддя лову, стану рибного господарства.

При плануванні експедиції по кожному з цих розділів, а також по кожній з дисциплін, які входять у певні розділи, було складено та затверджено детальні робочі плани, визначено методику, а в зв'язку з цим і потрібну апаратуру. Не маючи можливості навести тут хоч би основні розділи цих робо-

чих планів, ми зупинимося тільки коротенько на тих змінах, які були внесені в ці плани, порівнюючи з експедицією минулого року.

Насамперед треба відмітити, що під час стаціонарних робіт та експедиції 1935 року, провадячи комплексне обстеження водойм, в основному звертали увагу на нерівномірності в горизонтальному розподілі факторів, але недостатньо досліджували їх вертикальну стратифікацію. Навпаки, в 1936 р. найбільшу увагу звернули на висвітлення питання про вертикальний розподіл факторів, виходячи з того припущення, що тип водойми та його продуктивність за час існування водойми у вигляді відокремленої одиниці водної поверхні запливни залежить не тільки від горизонтального розміщення факторів середовища, але в значній мірі і від інтенсивності взаємодії між окремими дільницями їх вертикального розчленування.

Така принципова настанова примусила детально обміркувати методику польової роботи, бо треба було з'ясувати вертикальний розподіл не тільки факторів фізичного чи хемічного режиму, а й біологічного. Щодо останнього, то під час робіт експедиції 1936 р. була запроваджена нова методика зборів, яка врахувала всі хиби старої методики, виявлені роботами співробітників станції.

Порівнюючи до минулих років, звернули більше уваги на геоморфологічний та геоботанічний опис околиць водойми, а також значною мірою підсилили дослідження абіотичних факторів (температура, хемія).

Спрямованість наших робіт у бік їх використання для потреб рибного господарства зумовила і деякі організаційні зміни в структурі експедиції: в 1936 р. була виділена окрема іхтіологічна бригада, яка виїхала раніше від основної групи експедиції і, працюючи безпосередньо по колгоспах, забезпечувала тісний і живий зв'язок експедиції з риболовецькими колгоспами. А це дозволяло основній ланці звертати увагу саме на ті з водойм, які були цікаві з рибогосподарського погляду.

Щоб забезпечити всі ці напрямки роботи, довелось трохи змінити структуру експедиції, порівнюючи до 1935 р., і, головне, забезпечити експедицію матеріальною базою в вигляді відповідних суден, на яких можна було б розташувати не тільки співробітників, але й збудувати похідні лабораторії. Все це вимагало напруженої організаційної роботи, а також відповідних коштів. Але за допомогою адміністрації станції та при напруженій роботі колективу експедиції труднощі ці були подолані і експедиційні судна були устатковані так, що забезпечувались не тільки виробничі моменти (напр., спеціальна каюта для хемічної лабораторії), а й соціально-бутові умови, що підвищувало настрій співробітників, охороняло їх здоров'я, отже і збільшувало їх працездатність.

Караван експедиції склався з потужного моторного катера (60 HP), з каютою для команди, цілком пристосований для буксирування великої причіпки, на якій були розташовані лабораторні й житлові приміщення. Моторний катер і приміщення причіпки освітлю-

вались електрикою, що дозволяло не припиняти роботи після заходу сонця. В наслідок значної потужності моторного катера експедиція витратила менше часу на переходи без роботи, а, головне, не перебувала в залежності від погоди та особливо вітрів, які тепер, за такого сильного двигуна, не були нам страшні. Крім цих основних суден, експедиція мала в своєму розпорядженні шлюпку та кілька човнів для роботи на водоймах.

Організаційно експедиція складалася з двох бригад. До основної бригади входили такі наукові і науково-технічні співробітники: С. Д. Грицюта, К. К. Зеров, М. Я. Кирпиченко, П. М. Кирпиченко, О. А. Лозін, Ю. М. Марковський, К. А. Савченко, Ю. В. Туржанський, Є. П. Цеслінська та почасти С. Регнер. З технічних робітників, які обслуговували караван, були: П. А. Владіміров, М. М. Леонов, В. К. Пчела та С. Г. Семенюк.

До складу іхтіологічної бригади входили: О. Ф. Ляшенко, П. Д. Носаль (бригадир) та М. В. Полтавчук.

Крім того, в Кременчуці до експедиції приєдналася ще бригада по дослідженню м'якунів у такому складі: Я. М. Лазицька (керівник), С. Регнер, М. Я. Кирпиченко та Ю. В. Туржанський.

Керування експедиційною роботою було забезпечено з боку Ради експедиції, до якої входили: начальник експедиції проф. Д. О. Белінг, його заступники проф. Я. В. Ролл та Ю. М. Марковський, а також Я. М. Лазицька, як керівник окремої групи. Безпосереднє керівництво польовою роботою експе-

диції було доручено Ю. М. Марковському.

Ми вже відзначили, що за офіційним планом експедиція мала дослідити район Дніпра від м. Києва до Кременчука. При складанні робочого плану експедиції було цілком ясно, що обмеження запланованою дільницею негативно відіб'ється на теоретичному значенні зібраного матеріалу і на тих практичних висновках, які можна буде зробити з наших робіт. Але, зважаючи на обмеженість кредитів, керівництво експедицією не наважувалося збільшувати район обстежень, залишаючи це здійснити колективу експедиції. Настирливість колективу дала бажані наслідки і, в дійсності, експедиція зробила значно більше, ніж було заплановано, охопивши повним комплексним обстеженням водойми на дільниці від м. Києва до м. Нікополя та частковим обстеженням район Нікополь — гирло р. Дніпра. Отже, експедиція пройшла майже в 2,5 рази довший шлях, ніж було заплановано, і майже втриє більший шлях, ніж у 1935 році, збільшивши до того ж кількість досліджених об'єктів (19 водойм).

Експедиція розпочала свою польову роботу 11 серпня і закінчила її 25 вересня. Вона збрала численний матеріал. Про обсяг його свідчать такі його числа: 967 колориметричних аналізів, 61 повний хемічний аналіз, понад 250 проб планктону, 94 проби бентосу, великий гербарний матеріал, 19 батиметричних карт водойм, 19 карт розподілу макрофітів, понад 6000 вимірів риби, 180 вимірів мальків, 170 аналізів дорослої риби, 500 проб на харчування риби тощо.

Не даючи детальнішої характеристики зібраних матеріалів, відзначимо тільки, що ще жодна з експедицій станції не привозила такого великого і так добре зібраного матеріалу. Матеріал цей разом з матеріалами експедиції 1935 року та стаціонарних спостережень не тільки дає можливість намітити основні типи заплавних водойм р. Дніпра і визначити їх особливості, а й дає змогу розв'язати питання щодо регіональності заплавних водойм.

Щодо останнього, то матеріали, привезені експедиціями Гідробіологічної станції, виявляють дуже закономірну і цікаву картину у розподілі певних факторів, за поздовжньою віссю ріки. Так, наприклад, за загальною кількістю заліза та хлору р. Дніпро на ділянці від р. Березини до гирла можна поділити на 3 райони. Перший з них охоплює ділянку ріки від р. Березини до м. Ходорова. На цьому районі загальна кількість заліза коливається від 0,4 до 3,0 мг/л, а хлору — від 1,5 до 6,0 мг/л. У другому районі ріки, від м. Ходорова до Верхнедніпровська, кількість хлору становить 10,0—11,0 мг/л, а заліза тут значно менше (від 0,35 до 0,1 мг/л). Нарешті, в третьому районі ріки, від Верхнедніпровська до гирла, кількість хлору ще збільшується (до 58,0 мг/л) і трохи збільшується, принаймні в пригирловому районі, кількість заліза (до 0,3 мг/л). Збільшення кількості заліза тут, очевидно, постає в наслідок припливу води Інгульця, який проходить по Криворіжжю, де, як видно, і збагачує свою воду залізом. Крім того, маємо дуже правильне збільшення хлору від верхнього пункту наших досліджень до нижнього і, навпаки,

зменшення загальної кількості заліза. Обстеження макрофітів так само показує, що навіть у такій інтразональній, з точки зору ботанічної географії, смузі, як заплавина, можна виявити ряд фактів, які свідчать про зональність у розподілі певних макрофітів. Нагадаємо тут хоч би про знаходження у нашому третьому районі таких видів, як *Scirpus maritimus*, *Trifolium fragiferum*, кермек (*Stachys*), які не знайдені в інших районах та які свідчать про засоленість ґрунтів.

Крім того, цей матеріал дає багато відомостей і для розв'язання загальнолімологічних проблем, які виходять за межі вузького їх застосування щодо встановлення типів та продуктивності водойм заплавини. З таких матеріалів треба насамперед відзначити всі ті матеріали, які свідчать про тісний взаємозв'язок між будовою русла водойми та інтенсивністю взаємодії між окремими ділянками її вертикального розчленування, у наслідок чого встановлюється та чи інша стратифікація факторів, що зумовлює той або інший її біологічний режим. Маємо також достатньо матеріалу і для розв'язання деяких методичних питань, наприклад щодо збирання планктерів та методів обчислення їх біомаси у водоймі, які досі були недостатньо опрацьовані і приводили нас до хибних висновків. Крім того, охоплюючи собою водойми загальнодержавного значення, матеріал, безперечно, цікавий і з суто господарського погляду. Нагадаємо хоч би те, що експедиція дослідила Білозерський лиман з площею в 1537 га, на якому передбачено утворити великий рибгосп, що може дати значні прибутки державі.

Що ж зумовило той ефект роботи, який ми тут коротко окреслили? В основному є дві причини цього: 1) добре технічне обладнання каравану експедиції і, найголовніше, 2) уміння та бажання колективу працювати, щоб внести свій, хоч і маленький, вклад у велику справу нашого соціалістичного будівництва. Тому й не дивно, що ні обмеженість коштів, ні дощі та мілководдя (таке мілководдя, якого не було на Дніпрі понад 100 років) не могли стати на перешкоді до виконання і перевиконання виробничих завдань.

Ефективність експедиційної роботи була, безперечно, зумовлена також і тим тісним зв'язком, який експедиція підтримувала з риборганізаціями, що цілком співчували і допомагали її роботі. Всім цим організаціям, а особливо Наркоммісцевпрому, Київському, Нікопольському і Херсонському рибтрестам та Рибінспектурі Гідробіологічна станція АН УРСР висловлює подяку за допомогу.

Тісний зв'язок з риболовецькими колгоспами мав значення не тільки практичне, як допомога у роботі, а й виховальне. У численних розмовах і нарадах, які організовувала експедиція на місцях, члени колективу несли свої знання у колгоспи, доводячи їх безпосередньо до кожного окремого рибалки, і, з свого боку, знайомилися з тим досвідом, якого набули рибалки під час їх довголітньої практичної роботи.

Підсумовуючи, треба відзначити також, що робота, яку провела експедиція в районі Нікополя і пониззя р. Дніпра, на водоймах загальнодержавного значення, і та цікавленість, яку вона викликала з боку рибогосподарських організацій, здається, показує один з шляхів, яким має піти дальша робота Гідробіологічної станції. Шлях цей веде на великі водойми, при дослідженні яких можна поєднати теоретичні інтереси з роботою, яка буде безпосередньо цікавити наші господарські організації.

М. І. Ячменьов і В. П. Телічко

Директор Ін-ту іст. Вч. секретар Ін-ту іст.
матер. культури матер. культури

АРХЕОЛОГІЧНІ ЕКСПЕДИЦІЇ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1936 р.

Інститут історії матеріальної культури Академії Наук УРСР у 1936 р. провів 8 запланованих науково-дослідних експедицій, які дали нові матеріали для дослідження історії первіснокомуністичного, античного і ранньофеодального суспільства на території України.

У зв'язку з будівництвом соціалістичного Києва, починаючи з 15

квітня і до глибокої осені провадилися археологічні розкопи на території урядового будівництва (кол. Десятинна церква, кол. Михайлівський монастир, вул. Жертв революції), археологічні спостереження на всіх інших будівництвах і розвідка пам'ятників історії матеріальної культури на високому (правому) березі Дніпра.

Розкопи на території будівництва художньої школи (кол. Десятинна церква), колись укріпленого валом і ровом князівського осередку феодального Києва, виявили рештки історичних споруджень: храмів, палаців, фортифікаційних укріплень, землянок, різних виробничих осередків. Там же знайдено багато знарядь праці, начиння, прикрас, скарби та ін. Розкопано дерев'яні східці (тераса), які вели з двору фортеці на вершину валу.

Розкопано також дві великі керамічні печі XVII ст. для виготовлення будівельної цегли і черепиці. У печі, крім цегли великого розміру (28 × 28 × 7 см), типової для XVII ст., виявлено також тонку плиткову цеглу, характерну для XI — XIII ст. Знахідка останньої цегли свідчить про виготовлення її для реставрації і ремонту ранньофеодальних пам'яток Києва.

Дуже цінним з наукового погляду здобутком є відкриття найдавнішого рову, що оточував з сходу і півдня місто в IX — X ст. за часів Ольги, Ігоря та Святослава.

Розкопано одне з поховань цієї доби, яке можна віднести до так званого „варязького“ типу. Поховання виявлене в глибокій прямокутній ямі з дерев'яним зрубом, у якій збереглися рештки від двох кістяків: чоловічого і жіночого (можливо — примусове ритуальне поховання жінки-рабині з володарем-чоловіком). Розкопані землянки зберігали багато фрагментів ранньофеодальної кераміки (XI — XIII ст.). Біля землянок — хлібні ями.

У північно-східній частині розкопів старого Києва, там, де історичні вказівки визначають розташування великокнязівського палацу X-XI ст.

(палац князя Володимира) археологічними розкопами виявлені обвуглені рештки кам'яних і цегляних стін, фресок з ранньофеодальною мозаїкою; глибше в ґрунті виявлена забутовка масивного фундаменту. Загибель цієї будівлі можна віднести до XIII ст., час нападу татарського хана Батия на Київ. Виявлені тут же поховання з безладно зваленими кістяками забитого населення датуються також XIII століттям.

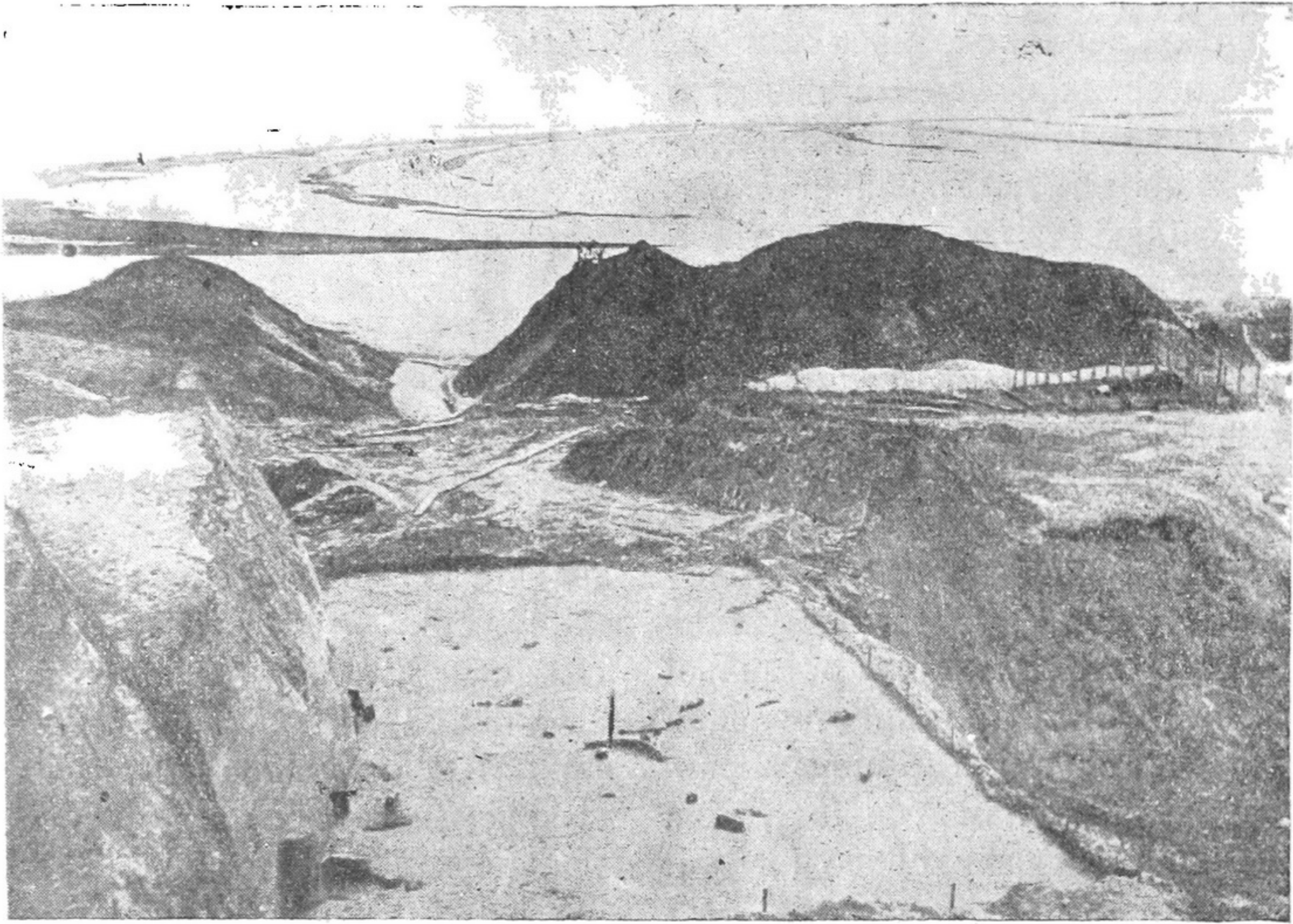
Наслідки розкопів на території давнього „акрополя“ Києва доводять на основі фактичного матеріалу гостроту соціальної нерівності серед населення ранньофеодального і феодального Києва. З одного боку — багатства князівських кам'яних палаців і храмів, з другого боку — жахлива бідність землянок експлуатованого населення.

Розкопами 1936 року, за керівництвом директора інституту М. І. Ячменьова, ще далеко не досліджено всю площу стародавнього Києва, проте, здобутий матеріал є дуже цінним для розв'язання важливих питань: з історії Києва, ремесла, архітектури, мистецтва, торгівлі, з історії виникнення і розвитку давніх міст.

Також досить цікаві матеріали з історії ранньофеодальної архітектури, металургії, керамічної техніки, мистецтва тощо здобула, за керівництвом Ф. М. Мовчанівського, Вишгородська археологічна експедиція. Під стінами так зв. Борисоглібської церкви, про яку згадується в літопису за 1115 рік, встановлені сліди пожежі, можливо від татарських спустошень Батия 1240 р., коли був зруйнований і Київ.

Для дослідження кістяних і крем'яних решток людини первіснокомуністичного суспільства (кам'яний вік) у квітні 1936 року виїхала на Чернігівщину *палеолітична екс-*

Ці знахідки цікаві ще й тим, що вони проливають світло на способи обробки велетенських туш мамутів, носорогів тощо. Невеликі крем'яні рубила, що їх досі знаходили архео-

Загальний вигляд палеолітичної стоянки (первіснокомуністичного суспільства) в с. Чулатові, Новгород-Сіверського району на Чернігівщині (Чулатівська археологічна експедиція 1936 р.).

педиція. Розкопи провадились у с. Чулатові і Новгород-Сіверську, по р. Десні—розвідка палеоліту. В культурному шарі Новгород-Сіверського пісковикового кар'єру науковим співробітником І. Г. Підплічкою виявлені три велетенські крем'яні знаряддя—рубила. Довжина більшого з них 45 см, при вазі 8 кг.

За геологічними, археологічними палеонтологічними даними, знайдені рубила можна віднести до ранньої стадії первіснокомуністичного суспільства (палеоліт), приблизно 15—20 тис. років тому.

логи, не розв'язували питання, в який саме спосіб первісна людина розтросувала кістки цих тварин.

Там же експедиція розкопала кінцеву частину (довжина 60 см) мамутового ребра, оброблену первісною людиною. Призначення цієї знахідки з'ясовується.

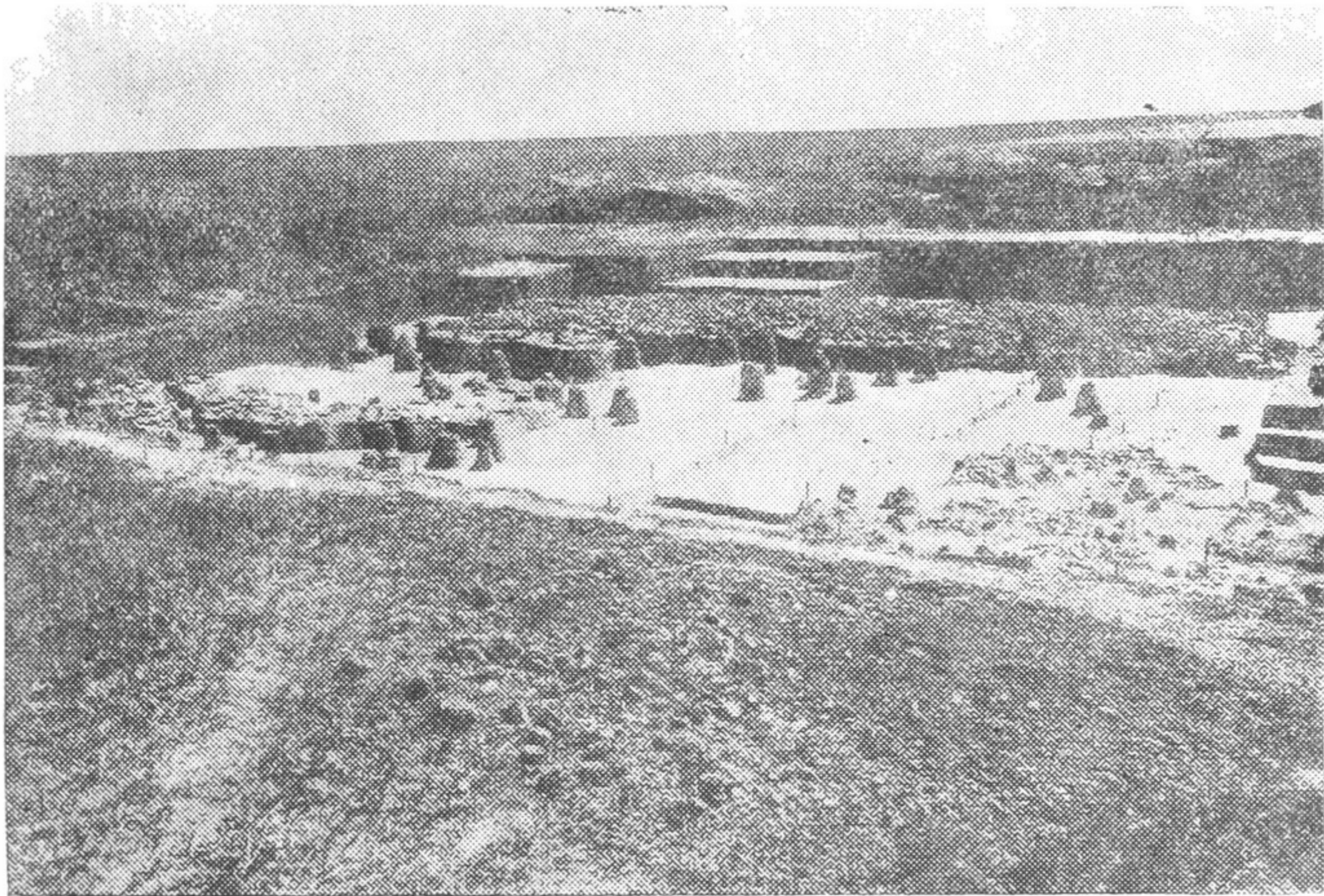
У 1936 р. були продовжені розкопи Чулатівської стоянки, де в 1934 р. знайдено рештки палеолітичної людини (лобно-тім'яна частина черепа з слідами, що свідчать про її вживання як посудини).

Проведені, за керівництвом т. Воеводського (МОГАИМК), роботи

дали нові фактичні матеріали до вивчення продуктивних сил і ландшафтного оточення палеолітичної людини.

Експедиція по дослідженню так званої *трипільської культури* провадила роботи коло с. Халеп'я на Київщині, продовжуючи розкопи селищ родових громад, що їх досліджували з 1934—1935 рр., а також

Вперше за весь час дослідження пам'яток трипільської культури виявлено в одному з жител підвищення у формі кола з виступами, орієнтованими на чотири сторони світу. Даний об'єкт, можливо, мав не господарське, а культурне призначення. Проведені роботи дають численний матеріал для вивчення селищ, жител, господарства та ідео-

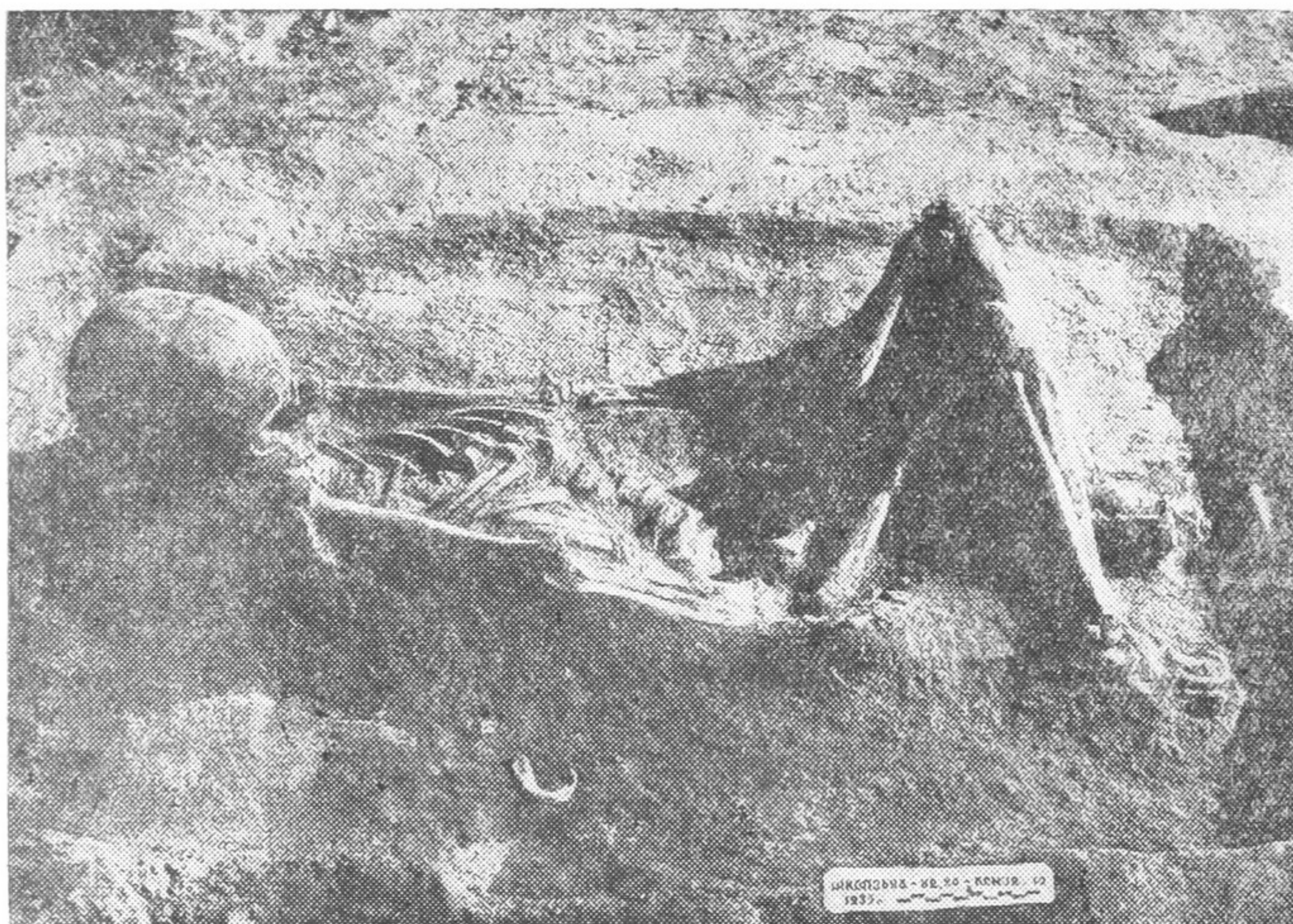
Загальний вигляд розкопу № 6 на уроч. Кринички біля Коломийщини, с. Халеп'є на Київщині (Трипільська експедиція 1936 р.).

вперше розкопала селище с. Володимировки на Уманщині. Розкопками 1936 року, за керівництвом С. С. Магури, виявлені чудово збережені рештки глинобитних жител, план розташування трипільського поселення, статуетки одночасно з чоловічими і жіночими статевими ознаками. У розкопах у с. Володимировці виявлена модель житла розміром $28,7 \times 21,5 \times 21,0$ см, долівка і стіни якої пофарбовані і вкриті розписом. В одній частині моделі прорізаний вхід, у протилежній — кругле віконце.

логічних уявлень первіснокомуністичного суспільства (на його пізній стадії).

Нікопольська археологічна експедиція розкопала 7 скіфських курганів, розташованих на території будівництва велетня соціалістичної промисловості — Нікопольського трубопрокатного заводу.

Досліджені за участю Л. Д. Дмитрова кургани дали багато нового матеріалу, на основі якого можна відтворити культуру і побут насельників південного степу часів розкладу родового суспільства. Ма-

Скорчене поховання в курганах на території Нікопольбуду (Нікопольська експедиція 1936 р.).

Рештки Турчинецького доменного заводу, х. Рудня Борова, Житомирської округи (Поліська експедиція 1936 р.).

теріали дають підстави встановити картину жорстокої експлуатації, що її зазнало скіфське населення з боку античних колоній Причорномор'я, зокрема з боку Ольвії.

Ольвійська експедиція, за керівництвом Л. М. Славіна (ГАИМК), розкопувала в 1936 році квартали класичного елінського періоду (V—II ст. до нашої ери) у східній частині верхнього міста Ольвії. Виявлена брукована кам'яними плитами вулиця, що вела від головних воріт, через які в'їжджали до Ольвії з степу, до нижнього міста, розташованого біля Буга.

У нижньому місті експедиція закінчила дослідження двох великих будинків римських часів (II—III ст. нашої ери), в одному з яких була хлібопекарня з трьома великими печами.

Крім суто археологічних експедицій, інститутом була організована в 1936 р., за керівництвом В. П. Телічко, *Поліська історико-технічна та археологічна експедиція* для дослідження історії ранньофеодальної і феодальної металургії¹.

Усі експедиційні матеріали будуть оброблені в працях інституту до ХХ-ліття Великої Соціалістичної Революції.

М. Геппенер

Зав. відділу рукописів
Бібліотеки АН УРСР

ВІДДІЛ РУКОПИСІВ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Відділ рукописів, найбільша в УРСР збірка рукописно-бібліотечних (не архівних) матеріалів, налічує тепер, за орієнтовним підрахунком, понад 150 тисяч бібліотечних одиниць (до 1000 лінійних метрів полиць) рукописів, від найдавніших до сучасних, писаних більшістю європейських та східних мов, а також друковані книжки з цінними автографічними записами та додатками, рідкісні літографовані і гектографовані видання та підручну бібліотеку з питань рукописної книги.

Хоч ці величезні фонди ще далеко не всі описані, проте самий факт об'єднання у відділі більшої частини досі розпорошених і не завжди приступних рукописних збірок Києва (почасти також інших міст Радянської України) за-

безпечує раціональне збереження та широке наукове використання рукописів, як унікальних першоджерел до історії культури (книги й письма, мови, літератури, мистецтва та майже всіх галузей науки й техніки).

Організований наприкінці 1920 р. відділ за короткий час включив до свого складу понад 400 окремих збірок та дрібніших колекцій і приватних архівів, не кажучи про велику кількість поодиноких рукописів, розшуканих та придбаних співробітниками відділу.

Найдавніші збірки в складі фондів відділу походять з бібліотек кол. Софійського собору, Печерського, Михайлівського та інших

¹ Про неї див. статтю В. П. Телічко у №9 „Вістей АН УРСР“ за 1936 р.

монастирів і церков, а також кол. Київської духовної академії з її церковно-археологічним музеєм (в тому числі рукописи кол. відділу письма Музейного містечка) та кол. Духовної семінарії. Старі друковані каталоги до цих збірок, складені М. Петровим, О. Лебедевим, В. Березіним та іншими, тепер здебільшого перевірені та доповнені співробітниками відділу.

Латинсько-польські рукописи, які були об'єднані в збірки почасти ще в XVIII ст., знаходимо в складі колишньої бібліотеки Київського університету (що включає також збірки Кременецького лицю та інших учбових закладів, істориків Костомарова, Лазаревського, Судієнка; наукові праці та матеріали професорів Дашкевича, Владимирського-Буданова та ряду інших викладачів і студентів Київського університету).

Крім рукописних каталогів, що їх тепер складають співробітники відділу, незначна частина перелічених збірок має стислі друковані описи С. Маслова, Р. Пташицького та ін.

Молодші, часом зовсім недавні колекції рукописів знаходимо в складі кол. бібліотеки I та II відділів та окремих установ Академії Наук УРСР, в останні роки переданих до фундаментальної бібліотеки Академії. З головніших відзначимо колекції рукописів та збірки наукових праць кол. Комісії для розбору давніх актів при київському генерал-губернаторі (почасти вже закаталогізовані у відділі), кол. історичних установ Академії Наук з портфелями редакцій їх видань; праці та листування відомого письменника XVIII ст. В. Капніста, уче-

них та письменників XIX-XX століть Як. Новицького, А. Метлинського, П. Куліша, О. Бодянського, Б. Грінченка, Ів. Франка, істориків В. Б. Антоновича, Ор. Левицького, В. Іконнікова, В. Модзалевського, П. та І. Житецьких, праці математиків Вороного й Остроградського та багатьох інших.

Безпосередньо поступили до відділу і здебільшого вже закаталогізовані рукописи з редакції журналу „Киевская старина“, матеріали „Юго-западного отделения Рус. географ. о-ва“, а також колекції рукописів та персональні й родинні папери Гоголів (від сестри письменника О. В. Головні), М. О. Максимовича, О. Ф. Кістяковського, О. В. Попельницького, І. В. Лучицького, М. І. Петрова, критика М. М. Страхова та багатьох інших, в тому числі більшості викладачів Університету та кол. Духовної академії.

Нарешті, ряд цінних збірок передані до відділу з інших міст УРСР. З головніших відзначимо передані з м. Житомира рукописи Волинського державного музею (що включають колекцію баронів де-Шодуар, збірки з бібліотек: „Общества исследователей Волыни“, римсько-католицьких капітула, семінарії та шкіл, з кол. Волинської духовної семінарії, Тригурського монастиря та ін.).

Зазначені збірки, досі лише побіжно згадані в літературі (статті М. Петрова та ін.), тепер майже повністю включені до рукописних каталогів відділу. Закаталогізовано також і рукописи Кам'янець-Подільського краєзнавчого музею (кол. епархіального „Древнехранилища“, неповно та неточно описа-

ного в роботі Є. Сецинського) та Інституту народної освіти (головно з кол. Кам'янецької духовної семінарії).

В останній час до відділу поступили рукописи Ніженського інституту народної освіти (кол. лицю кн. Безбородька) разом з цінною колекцією гоголівських автографів (є докладні друковані описи Є. Петухова, М. Сперанського); рукописи Уманського краєзнавчого музею (збірка автографів польських, західноєвропейських і російських письменників і громадських діячів, в тому числі Косцюшка, Міцкевича, Тургенева, Бакуніна та ін.); дрібніші збірки з Козельця, Коростишева та інших міст.

Як вже видно з наведеного (далеко не повного) переліку, численні та різноманітні збірки відділу мають здебільшого свої окремі каталоги, друковані й рукописні (до 100 назв; є анотований бібліографічний покажчик), до того не завжди повні й точні. Отже, поруч з дальшою концентрацією і описом збірок співробітники відділу проводять роботу над складанням зведеного каталогу і допоміжних покажчиків (імен авторів, хронологічного, топографічного та систематичного), що мають охопити всі фонди відділу.

Одночасно все ширше розгортається праця над поглибленим науковим описом, дослідженням і виданням як окремих рукописів, так і цілих тематичних чи мовно-хронологічних груп, почасти вже й топографічно виділених із складу окремих збірок.

Спробуємо хоч у коротких рисах схарактеризувати деякі з цих груп.

Невелика (до 150 №№) колекція східних рукописів включає найстаріші пам'ятки письма — 5 глиняних клинописних табличок (з Месопотамії), близько початку III тисячоліття до нашої ери (почасти досліджені Б. Тураєвим); не менш цікаві з погляду історії письма та техніки книжного виробництва рукописи з далекого сходу: рідкісний рукопис малайського народу баттів з о. Суматри, на корі дерева (див. рис. 1); рукописи на пальмових листках з Індії та о. Цейлона, поодинокі рукописи тибетські, китайські та ін.

Шість абіссінських пергаментних рукописів XV і дальших століть (лише частина їх описана та видана Тураєвим), цікаві, між іншим, архаїчними формами квадратного кодекса (на зразок грецьких рукописів IV—V ст.) та свитка. З рукописів народів Кавказа згадаємо мініатюрний вірменський кодекс на пергаменті з візантійськими елементами в художньому орнаменті, уривки грузинських папірусних та пергаментних рукописів. Більшу частину групи становлять перські, арабські та турецькі рукописи, переважно XVII і XVIII ст., коротко описані в друку І. Крачковським. Нарешті, треба ще згадати велику і надзвичайно цінну колекцію середньовічних і новіших єврейських рукописів, що поступили до відділу останніми місяцями (з кол. Інституту єврейської пролетарської культури).

Цінна колекція грецьких рукописів налічує, правда, лише 109 одиниць, але серед них — 5 рукописів на папірусі й 29 на пергаменті. Найстаріші пергаменти — два уривки V—VI ст. (один — з пізнішими

сірійськими дописками) і один — VII—VIII ст., — є зразками унціального („установного“) грецького письма, як прототипу т. зв. „кирилиці“

згадаємо т. зв. нікомідійське євангеліє XIII ст., широко відоме фахівцям Союзу та закордону своїми художніми мініатюрами.

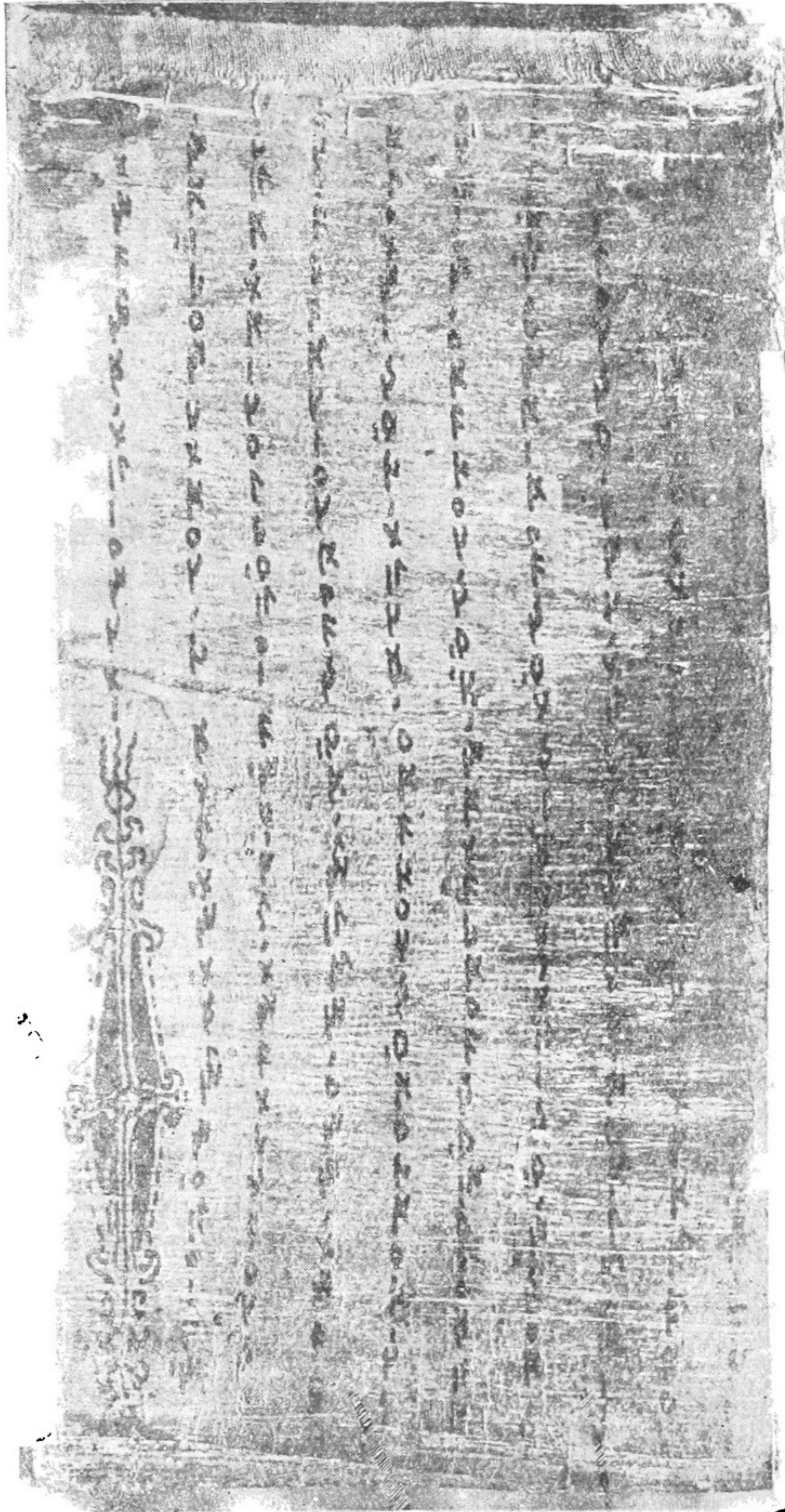

Рис. 1. Сторінка з рукопису народу баттів з о. Суматри, писаного на корі місцевого дерева.

південних та східних слов'ян¹. З численних орнаментованих рукописів

¹ Відділ виготовував покажчик ілюмінованих та орнаментованих грецьких і слов'янських рукописів нашої збірки, до XV ст. включно.

Відзначимо ще недавно придбаний відділом рідкісний список (XIV—XV ст. на пергаменті) з малодослідженого словника енциклопедичного характеру; єдиний у Союзі список „історичної палей“ (XV—

XVI ст.) та чи не єдиний у світі список (XVII ст.) збірника сентенцій т. зв. „Пчели“ — творів популярних, як відомо, в слов'янських

на оправах, відділ має кілька цінних пергаментних кодексів XIII і XIV ст., серед останніх — великий юридичний словник, художньо орнамен-

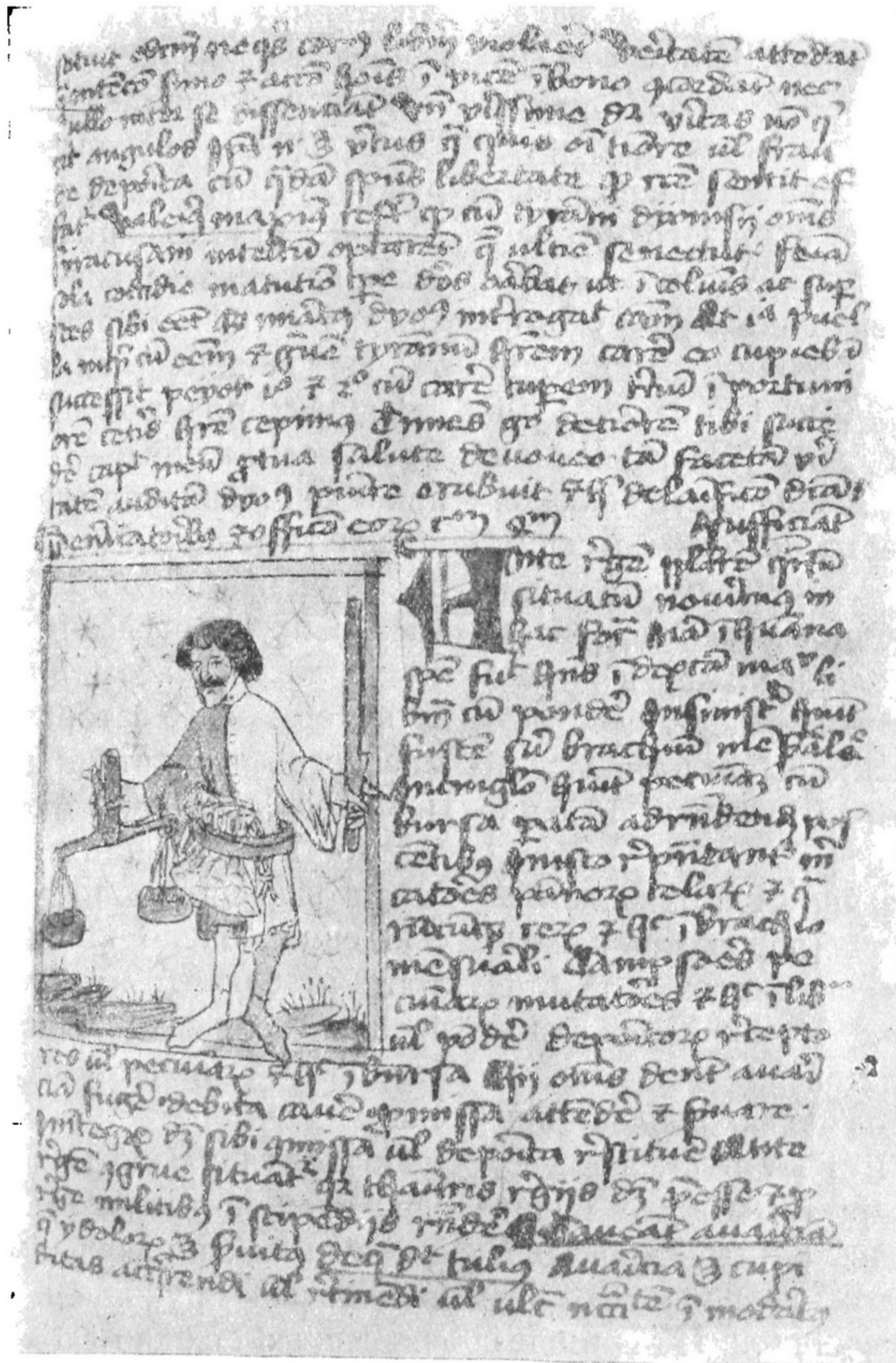

Рис. 2. Середньовічний купець. Мініатюра з твору Якова де-Цессоллі — „Liber de moribus...“ у рукописному списку 1448 р.

перекладах. Опис цілої колекції підготовлений відділом до друку. Латинські рукописи до XV ст. включно взагалі у відділі нечисленні (топографічно ще не цілком виділені; описувати їх лише почали). Проте, крім багатьох уривків

товану біблію тощо. З рукописів XV ст. своїми художніми мініатюрами виділяються два пергаментних часівники (один писаний почасти старофранцузькою мовою); цікавий змістом алхемічний трактат, писаний на пергаменті гуманістичним мі-

нускулом, XV ст.; з кількох датованих рукописів відзначимо відомий твір Якова де-Цесоллі — „*Libet de motibus...*“ у списку 1448 р. з побутовими мініатюрами (див. рис. 2), в тогочасній оправі (переховувався колись на ланцюгу); *Sermones*, з Німеччини, 1417 року; атлас Чорного та Середземного морів, на пергаменті, складений венеціанцем Бенінказа, 1474 року; збірку грамот венеціанських дожів XV ст. З пізніших західноєвропейських рукописів згадаємо збірник гороскопів (у 6-ти томах, XVI і початку XVII століть) з цікавими біографічними відомостями, здебільшого складений відомим астрологом — датським вельможею *Ranzovius*-ом; скандинавський рунічний календар 1638 р. на дерев'яних дошках; дерев'яні навощені таблички — „цери“ для побіжних заміток; альбом планів данцігського хлібного складу 1695 р. тощо.

Але найбільшу категорію латинських рукописів (переважно в складі церковно-монастирських та старих шкільних збірок) становлять латинські, латинсько-польські та латинсько-слов'янські шкільні підручники XVII і XVIII ст. з Києва, Львова, Вільни та багатьох інших міст кол. польсько-литовської держави, з виключною повнотою репрезентовані у відділі. Поза вміщеними в них (часом невиданими) промовами, віршами чи драматичними творами (напр., у рукописах відділу знаходимо інтерлюдії *М. Довгалевського*, єдиний список відомої драми XVIII ст. „*Стефанотокос*“), ці підручники, саме повнотою добору, мають виняткове значення для історії освіти, розвитку філософських та наукових поглядів,

почасти технічних знань, історія яких досі мало розроблена (зокрема не досліджені рукописи з фізично-математичних, природничих і технічних дисциплін латинською та іншими мовами, на які у відділі складено спеціальний покажчик).

Відзначимо ще важливу (також топографічно невиділену) групу рукописів польських, переважно XVI—XVIII і лише почасті XIX століття, що складається з численних списків хронік, літописних заміток та щоденників (напр. невиданий „діаріуш“ подорожей за кордон *Опацького*, за 1605—1631 рр.), збірників сеймових промов, памфлетів, віршів та інших літературних творів, юридичних творів, приватно-маєткових і біографічних матеріалів та листів, часом цінних також як матеріали до історії письма та як автографи видатних діячів, напр. *П. Скарги*, *Т. Чацького*, *А. Залуського* та ряду інших. З наукових творів відзначимо польсько-італійські енциклопедії кінця XVIII століття та багатотомну географічну працю *Пертеса* — „*Опис парафій королівства польського*“, того ж часу.

Проте, за кількістю та науковим значенням центральне місце в фондах відділу займають, безперечно, кирилівські рукописи, південно-слов'янські і східно-слов'янські, переважно все ж (як видно вже з наведеного переліку збірок) місцевого походження, що більш-менш повно відбивають книжно-рукописну продукцію за величезний період від найдавніших до наших часів і містять багато невиданих, навіть недосліджених наукових та літературних творів, нерідко в автографах.

Ізольовано від інших слов'янських рукописів стоїть досі загадкова щодо походження пам'ятка т. зв. гла-

видання цієї пам'ятки з просторим науково-допоміжним апаратом. З дуже нечисленних кирилівських

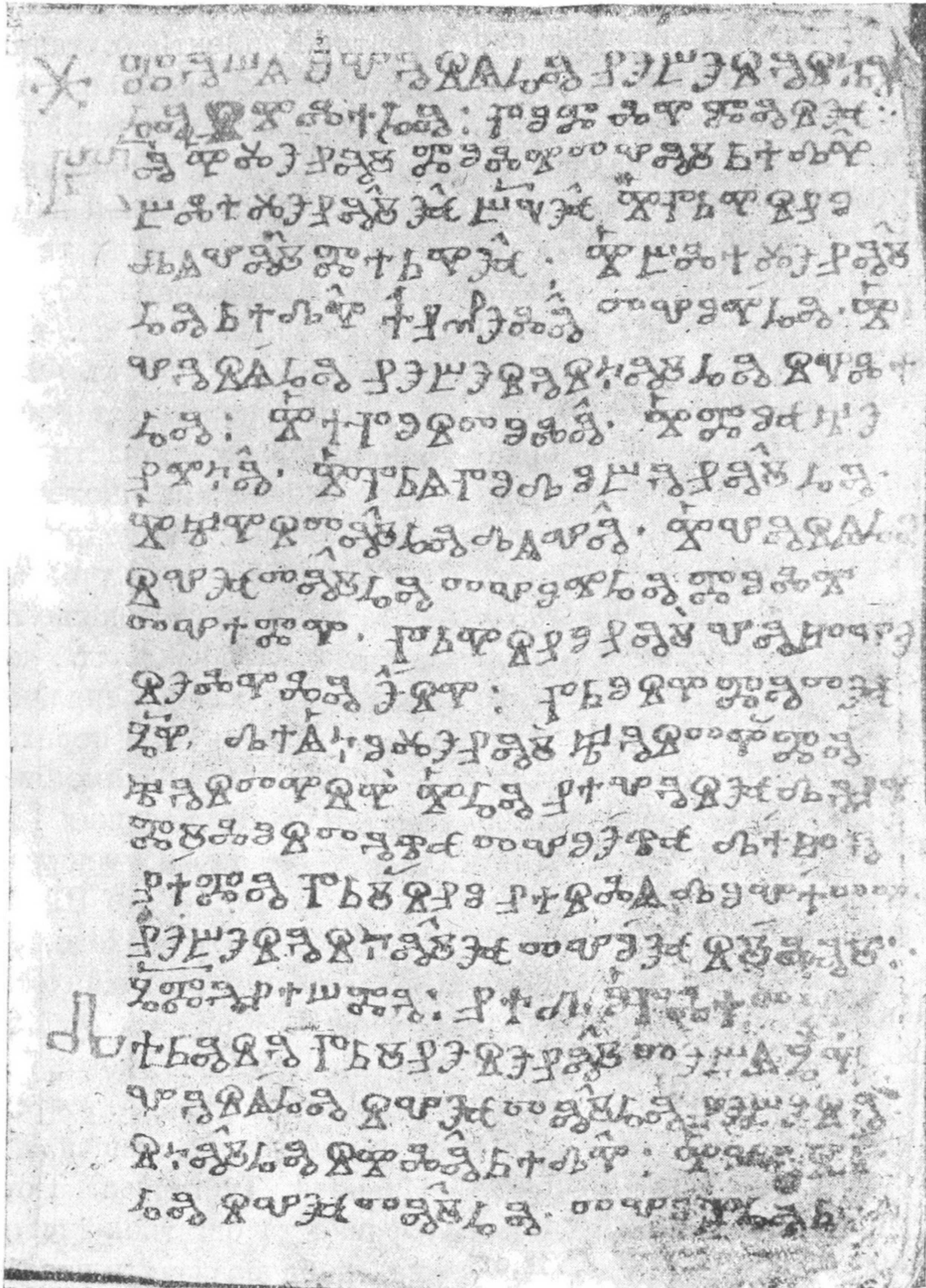

Рис. 3. Сторінка з київського уривку слов'янського перекладу місала, писаного на пергаменті т. зв. глаголічним письмом.

голічного письма — київський уривок слов'янського перекладу місала (латинської богослужбової книги), що його більшість дослідників вважає найстарішим слов'янським рукописом, орієнтовно X ст. (див. рис. 3). Відділ підготував нове

рукописів XII—XIV ст. (до 25-ти, включаючи уривки; готується науковий опис їх) відзначимо уривок відомого слепченського апостола („палімпсеста“, писаного на пергаменті в XII ст., по змитому грецькому письму, орієнтовно X ст.), доб-

ре збережене оршанське євангеліє кінця XIII ст., з двома мініатюрами і цікавим орнаментом мішаного переходового стилю; зразки нищення рукописів: пергаментний листок — обгортка з каліграфічного рукопису XII ст., та інший — XIV ст. з уривком твору Анастасія Сінаїта, використані на оправу латинської реторики 1686 р.; сербський апостол XIII — XIV ст. з мініатюрою та заставками. Рукописи XV ст., переважно вже на папері, значно багатші як кількістю (до 60 номерів), так і наявністю ряду датованих (8) примірників, як от розкішно орнаментований пергаментний псалтир 1437 р., псковський пергаментний устав 1462 р., цікаві за змістом та мовою збірники Васка писаря 1483 р. та Четья 1489 р., рідкісний список 1500 р. з давнього слов'янського перекладу — „Толкованіє на пророков“ та інші.

Історичні та літературні матеріали становлять головну частину рукописів XVI й дальших століть, старослов'янською, російською та українською мовами. Відзначимо, наприклад, невидані світські повісті про Трою та інші, перекладені з чеської та латинської мов у XVI ст. (почасти вже підготовлені відділом до видання), а також ряд пізніших списків повістей, рідкісні списки полемічних творів XVI і XVII ст. Докладний бібліографічний огляд повістевих матеріалів підготовлений відділом до друку. З численних хронік, хронографів і т. зв. козацьких літописів особливої уваги заслуговує збірник, що містить т. зв. львівський літопис 1498—1649 рр. і переклад „кройніки“ Стрийковського з літописними додатками XVII ст. київського походження;

київських подій торкаються й цікаві власноручні замітки Петра Могили. На рубежі XVII і XVIII ст. стоїть єдиний збережений список віршів побутового змісту та приповіток Климентія (останні невидані), своєрідну компіляцію приповіток і книжних сентенцій типу „Пчели“ містить старовірський збірник того ж часу, писаний на березовій корі. З драматичних творів цікаві досі невідома драма „Юдифь“, першої половини XVIII ст., та автографи творів В. Капніста. Філософські твори Сковороди становлять цілу збірку (12 кн., почасті в автографах). Невиданий щоденник Галагана описує передреволюційний Париж (1785—1786 рр.).

З найбільшої кількісно групи рукописів XIX і XX ст., крім автографів власників перелічених уже вище збірок, які переховуються у відділі, відзначимо автографи листів та літературних і наукових творів ще таких учених, письменників та ін.: А. та П. Білецьких-Носенків, Бодянського, А. Блока, Веневітінова, М. В. Гоголя, Г. Державіна, В. Капніста, М. Костомарова, М. Коцюбинського, П. Куліша, М. Максимовича, А. Метлинського, Менделєєва, Міцкевича, Некрасова, Пушкіна, Тургенєва, Тютчева, Ів. Франка та багатьох інших. Зокрема, треба відзначити численні автографи творів та листів Гоголя, які становлять, разом з великим архівом оригінальних документів родини Гоголів-Яновських за XVIII і XIX ст., спеціальну колекцію „Гоголіана“. Поруч із рукописами в цій колекції зібрано, хоч ще далеко неповно, друковані видання творів письменника, переклади на інші мови, критичну літературу, ілюстрації до

творів Гоголя та інші матеріали, потрібні для дослідної роботи над рукописами, яку провадять співробітники відділу та читачі-літературознавці.

Розпочато також роботу по збиранню сучасних рукописних матеріалів, зокрема стінних газет, які часом найповніше відбивають виробниче, політичне, громадське, культурне життя та побут низових ланок радянської промисловості, колективізованого сільського господарства, освітньої роботи тощо, а тому мають виняткове історичне, нерідко і художнє значення. Проте, їх досі систематично не збирали.

Нарешті, підручна бібліотека відділу має завдання повністю зібрати видання з палеографії, бібліографії рукописів, архівознавства тощо. Тепер вона має вже до 3000 назв, в тому числі ряд новіших закордонних видань.

А. А. Кузьменко

Ст. наук. співр. Ботанічного ін-ту АН УРСР

Поруч із зростанням та опрацюванням фондів відділу помітно збільшується також кількість читачів — наукових робітників, аспірантів, дипломантів і кваліфікованих спеціалістів з різних галузей науки і мистецтва, що їх співробітники відділу обслуговують матеріалами та поточними консультаціями, здебільшого бібліографічного та палеографічного характеру.

Постійна невелика виставка з історії рукописної книги (до 150 експонатів) та тематичні виставки, що їх час від часу улаштовує відділ (тепер відкриті виставки: автографів і рукописних списків творів О. С. Пушкіна і автографів М. В. Гоголя до 85-ліття з дня його смерті), відвідуються численними екскурсіями студентів, аспірантів, учнів середніх шкіл та ін. Щороку через відділ проходить в такий спосіб понад 1000 екскурсантів.

ОПРОМІНЮВАННЯ НАСІННЯ ПШЕНИЦІ СВІТЛОМ РІЗНОЇ ДОВЖИНИ ХВИЛІ

Блискучі наслідки широкого застосування яровизації сільсько-господарських рослин в СРСР викликали посилений інтерес до розробки теоретичних основ регулювання розвитку і росту рослинного організму. Під впливом досліджень акад. Т. Д. Лисенка цілий ряд наукових установ провадить тепер випробування різних методів активного впливу на рослини з метою керування темпом їх розвитку в інтересах підвищення врожайності. При цьому використовують найрізноманітніші методи впливу на проростаюче насіння і молоді рослини.

За останні роки особливу увагу приділяється вивченню впливу променистої енергії на рослинні організми. Серед робіт цього напрямку слід згадати численні спроби з опроміненням насіння різних с.-г. рослин ультракороткими хвилями¹.

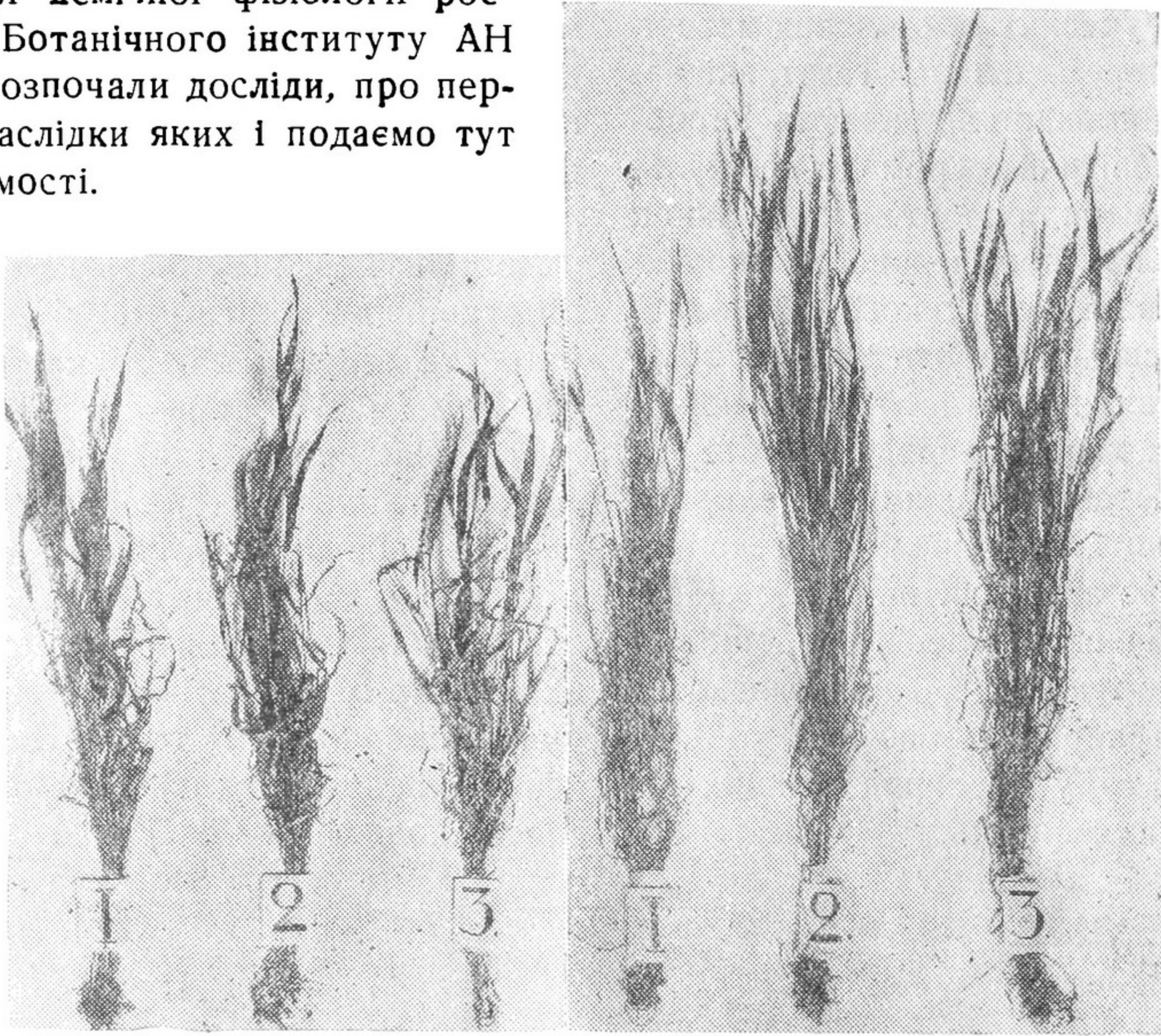
Питання про вплив окремих ділянок видимого спектра у перші етапи життя рослини на її дальший розвиток зовсім не опрацьоване. А проте, в природних умовах світло є по-

¹ Див.: Ультракороткие волны в сельском хозяйстве, „Труды Всесоюзной Академии с.-х. наук им. В. И. Ленина“, серия XV, вып. 3, 1935 г.

стійним елементом середовища і в загальному комплексі з іншими факторами безперечно впливає на темп розвитку і росту рослинного організму. Тому в 1936 році при Кафедрі хемічної фізіології рослин Ботанічного інституту АН ми розпочали досліди, про перші наслідки яких і подаємо тут відомості.

часно піддавати впливові темряви, електричного освітлення (біле світло), червоно-жовтого і синьо-зеленого світла за однакових умов температури і вогкості.

Рослини двох сортів пшениці з опроміненого насіння: ліворуч — сивоуска 069, праворуч — білоколоска 062 (1 — біле світло, 2 — червоно-жовте, 3 — синьо-зелене).

Для дослідів було взято насіння двох сортів ярої пшениці: твердої — сивоуски 069 та м'якої — білоколоски 062. Насіння цих сортів пшениці під час проростання піддавали впливові темряви або світла різної якості протягом 14 діб. Далі молоді проростки висаджували в вегетаційні посудини і вирощували рослини до вистигання за природних умов освітлення.

Насіння опромінювали в невеликій лабораторній установці з безперервним джерелом світла. При цьому насіння можна було одно-

Кольорове світло ми діставали з допомогою рідких світлофільтрів: 5% розчину калій-пірохромату та амоніакового розчину міді, що їх наливали в закриті скляні чашки. Ці екрани перевірялися спектроскопічно з таким розрахунком, щоб першим розчином виділити ділянки спектра між $\lambda = 750 - 575 \mu$, а другим — між $\lambda = 525 - 390 \mu$. Варіант з білим світлом завжди мав екран з шаром дестильованої води у 5 см. Як джерело світла було використано звичайні електричні лампи на 500 W, що знаходились над

світлофільтрами на віддалі 25 см. Проростаюче насіння розміщали в один шар у закритих бюксах з прозорого білого скла на віддалі в 20 см під світлофільтрами, тобто в 45 см від джерела світла.

Під час обробки насіння температуру підтримували близько 28°C і, щоб затримати буйний ріст проростків, насіння тримали в недостатній вологості. Через 14 діб обробки

довжина ростків не перебільшувала 5 см.

Саме в такому стані їх і пересадили в вегетаційні посудини з ґрунтом, а далі вирощували в природних умовах освітлення до вистигання. За рослинами провадили звичайний догляд і спостереження. Дані про початок колосування, висоту рослин та врожай зерна подаємо в такій таблиці:

Сорти пшениці	Світло під час опромінювання	Ч а с		Висота рослин у см	Число колосів на 5 рослин	Врожай зерна з 5 рослин у г
		посіву	початку колосування			
М'яка 062	Біле	28. V	10 VII	34	4	2,76
	Червоно-жовте	"	7. VII	48	8	3,40
	Синє	"	13. VII	48	3	3,70
	Темрява	"	14. VII	50	9	4,10
Тверда 069	Біле	"	11. VII	45	8	—
	Червоно-жовте	"	9. VII	59	5	—
	Синє	"	10. VII	56	6	—
	Темрява	"	15. VII	49	6	—

З наведених даних видно, що обробка проростаючого насіння червоно-жовтим світлом (довжина хвиль між $\lambda = 750 - 575 \mu$) прискорювала дальший розвиток рослин у природних умовах освітлення.

При цьому спостерігалось підсилення росту в висоту і збільшення загального приросту маси.

Між сортами виявлені певні різниці, а саме — для м'якої пшениці реакція була ніби виявлена яскравіше, ніж для твердої 069 (див. рис.).

Наведені дані свідчать про те, що якість світла та його напруженість у перші етапи життя впливають на темп дальшого розвитку рослини. Тому цей елемент середовища заслуговує на детальніше й глибше дослідження в зв'язку з розробкою методів регулювання темпу розвитку і врожаю культурних рослин.

Наші досліди будуть продовжені з іншими культурними рослинами.

НАУКОВІ З'ЇЗДИ І КОНФЕРЕНЦІЇ

Г. О. Ручко

Член-кореспондент, директор Ін-ту мікробіології АН УРСР

УКРАЇНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ПО БАКТЕРІОФАГІ І МІНЛИВОСТІ МІКРОБІВ

Інститут мікробіології Академії Наук УРСР в наслідок своїх дослідів по вивченню природи бакте-

ференції питань, крім 35 доповідей, внесених у програму конференції Інститутом мікробіології АН УРСР,

Загальна група учасників Української конференції по бактеріофагії і мінливості мікробів.

ріофага і по вивченню мінливості бактерій 20—25 жовтня 1936 року провів Українську конференцію по бактеріофагії і мінливості мікробів. Актуальність і своєчасність скликання конференції по бактеріофагії і мінливості мікробів підтвердилась величезною науковою цікавістю до цих сучасних питань мікробіології з боку мікробіологів, епідеміологів і епізоотологів, інфекціоністів і клініцистів, до того ж не лише Радянської України, а й усіх інших братніх республік нашої великої країни.

У зв'язку з таким інтересом наукових кіл до поставлених на кон-

Оргкомітет конференції одержав ще 69 пропозицій на доповіді від дослідників понад 60 наукових і науково-практичних установ УРСР, БРСР, РРФСР і ряду інших радянських республік.

У наслідок всього цього в конференції взяли активну участь 301 делегат і 200 гостей. З УРСР делегатів було 181, з різних міст інших радянських республік—120, а 200 гостей репрезентували науково-практичні установи столиці УРСР — м. Києва.

На порядку денному конференції стояло 98 доповідей, із них 42

були присвячені теорії і практиці бактеріофагії, а 58—питанням мінливості і еволюції мікробів та значенню цих біологічних процесів для практики мікробіології і епідеміології.

Конференція працювала напружено протягом п'яти днів. За цей час було заслухано 78 доповідей, з демонструванням цікавих, експериментально здобутих фактичних матеріалів. Решту доповідей, у зв'язку з тим, що не вистачило часу для їх зачитання, було висловлено коротко в дебатах, які теж пройшли з величезним піднесенням активності учасників конференції.

Широке наукове зацікавлення конференція викликала ще й тому, що вона не була обмежена ні щодо участі робітників різноманітних галузей мікробіології, ні щодо пов'язання теорії з практикою. У конференції взяли активну участь радянські вчені — дослідники медичної, сільськогосподарської, ветеринарної і промислової мікробіології, а також теоретичної й практичної епідеміології і епізоотології, санітарії і клініки інфекційних хвороб, ґрунтознавства і інфекційних хвороб рослин біохемії і шумувальних процесів, що зумовлюються мікробами, тощо.

Розглядаючи питання процесів бактеріофагії і мінливості мікробів та їх теоретичне обґрунтування, конференція спиралась не тільки на дані експериментів, а й на факти, здобуті в практиці згаданих тут науково-практичних галузей. Так, наприклад, при визначенні природи бактеріофага, розгляду його властивостей і механізму розчиняючої дії на бактерії не обмежувались доказами, що спирались

на факти, здобуті експериментально в склянках і на дослідних тваринах мікробіологічних і біохемічних лабораторій науково-дослідних Інститутів, а й спирались на численні факти, здобуті практикою використання бактеріофагії в боротьбі з інфекціями людей, тварин, рослин, а також спостереженнями й вивченням процесів бактеріофагії в водах річок, у ґрунтах, у рослинах, овочах і фруктах тощо. Після теоретичного обміркування природи й дії бактеріофага, конференція знову поверталась до питань виготовлення його препаратів і використання їх у боротьбі з інфекційними хворобами тваринних і рослинних організмів для діагностики і систематики бактерій, обміркували, як треба використати процеси бактеріофагії в природі для санітарної оцінки води річок, для діагностики мікробіологічних процесів у ґрунтах, для визначення епідемій і боротьби з ними тощо. Такий саме методологічний підхід конференції був застосований і до розв'язання проблеми мінливості мікробів.

Широкий обмін зібраними науковими фактами й науковим досвідом між дослідниками різних галузей мікробіології, епідеміології, епізоотології, інфекційної клініки тощо, широкий обмін досвідом між теорією і практикою, тісне пов'язання теорії з практикою — все це викликало величезне зацікавлення і високе піднесення активності конференції в її роботі.

Озброєні геніальними вказівками Іосифа Віссаріоновича Сталіна про те, що „наука тому і зветься наукою, що вона не визнає фетишів, не боїться піднести руку на відми-

раюче старе і чуйно прислухається до голосу досвіду, практики“, спираючись на науково обгрунтовані факти, здобуті в експериментах і в практиці, учасники конференції зосередили наукову критику навколо вузлових питань сучасного стану теорії і практики бактеріофагії і мінливості мікробів.

Першим таким вузловим питанням було визначення природи бактеріофага. Всупереч висловлень 20 років тому гіпотезі д'Ерелля про те, що розчинення бактерій у процесі так званої „бактеріофагії“ зумовлюється особливим ультрамікроорганізмом — „бактеріофагом“, і всупереч тому, що д'Ерелль і його учні відстоюють „вірність“ цієї гіпотези й на сьогодні, — на цій конференції більшістю доповідей (професорів Гамалея, Ручко, Фішера, Єрмольєвої, Рижкова, Сукнева та інших), обгрунтованих науковими експериментами, підведено досить міцну теоретичну базу під розуміння „бактеріофага“, як біологічно активної речовини, яка виникає в певних умовах з самих же бактерій і яка має властивість викликати лізис (розчин) бактеріальних клітин, зумовлюючи при цьому регенерацію подібної ж розчиняючої бактерії речовини. Вірне визначення т. зв. „бактеріофагії“ (процесу розчинення бактерій) потрібне не тільки тому, що це теоретично цікаво, а головне тому, що це буде дуже важливо для практики. Препарат т. зв. „бактеріофага“ тепер уживається досить широко з метою терапії і профілактики проти різних інфекційних хвороб, намічаються шляхи використання цього препарату в боротьбі з бактеріозами сільськогосподарських і технічних

рослин, для діагностики і навіть систематики бактерій тощо. При всіх цих практичних заходах не однаково, як ми будемо розуміти препарат „бактеріофага“: як культуру ультрамікробів чи як ферментоподібну речовину. В залежності від того чи іншого теоретичного визначення природи і дії бактеріофага безумовно мають різко відрізнятися і засоби його використання на практиці, що, власне, і було доведене в доповідях на конференції.

Беручи на увагу наявність поважних фізико-хімічних критеріїв щодо визначення білкової природи бактеріофага та відсутність точно аргументованих доказів безбілкової його природи, конференція ухвалила вважати необхідним дальший розвиток робіт для остаточного розв'язання цієї проблеми.

Другим вузловим пунктом конференції було обговорення питань методичних принципів і практичної доцільності використання бактеріофагії в протиінфекційній боротьбі. Величезна кількість поданого позитивного матеріалу щодо терапії й профілактики різних інфекцій препаратом бактеріофага дала можливість учасникам конференції висловитись за наукову обгрунтованість і практичну доцільність використання бактеріофагії в боротьбі з дизентерійною, стафілококовою, коклюшною і іншими інфекціями. Разом з тим конференція відмітила необхідність дальшого уточнення техніки масового виготовлення препарату бактеріофага та вивчення його антиінфекційних, імуногенних властивостей і діагностичного значення в різних умовах бактеріологічної практики.

У доповідях і дебатах з проблеми мінливості мікробів конференція констатувала прикрий стан сучасних теоретичних тлумачень морфологічних і фізіологічних змін у бактерій та малий зв'язок теоретичного вчення про мінливість мікробів з практикою мікробіології і епідеміології та епізоотології. У ряді доповідей (Ручко, Рижкова, Міллера, Грінбаума, Кедровського, Космодаміанського та ін.) було показано, що, при величезній кількості зібраних радянськими мікробіологами цінних фактів мінливості бактерій, доводиться констатувати здебільшого відсутність теоретичного пояснення тих або інших процесів мінливості, а також чималу засміченість цієї галузі мікробіології невірними термінологічними визначеннями і теоретичними тлумаченнями.

Однією з головних причин цього є те, що радянські мікробіологи, часто без будьякої критики, користуються термінологією і теоріями, які виникають у капіталістичних країнах, де фашизм призвів до цілковитої кризи мікробіологію і, особливо, вчення про мінливість і еволюцію мікробів. Як приклад цього, можна послатись на Німеччину, де раніше були класичні роботи з мінливості мікробів, а тепер, в часи панування там фашизму, вчення про мінливість підмінюється „теоріями“ циклогенії, диформізму, петенкоферій та інших псевдонаукових тлумачень, які відкидають мікробіологію назад, до часів її виникнення.

Конференція підкреслила, що всякі невірні теоретичні тлумачення і термінологічні визначення тих чи інших процесів мінливості гальмують

не лише справу розв'язання цієї проблеми, а й дальшого прогресу мікробіології. Ця плутанина в різних розуміннях і класифікаціях тих або інших морфологічних і фізіологічних змін у мікробів є причиною і відставання теоретичної мікробіології від її практики.

Вважаючи проблему мінливості мікробів однією з важливіших щодо дальшого прогресу і теоретичної, і практичної мікробіології, конференція ухвалила, що надалі треба:

„1) покласти в основу вивчення мінливості мікробів теоретичні передумови та методи сучасної біології і особливо генетики з метою виявити своєрідності мінливості та еволюції мікробів,

2) у наступних роботах чітко обґрунтувати і розмежувати вивчення процесів мінливості від можливих явищ циклогенії мікробів, яка потребує дальших доказів,

3) вважати доцільним і методично правильним тепер перехід від казуїстичного опису і грубоемпіричного експериментування над одержанням нових форм мікробів за допомогою різних впливів до виявлення закономірностей мінливості і еволюції мікробів з метою: а) виявлення умов мінливості мікробів у природних обставинах, б) виявлення генетичних основ мінливості мікробів, в) знаходження способів управління цією мінливістю, г) відшукування методів визначення видової приналежності варіантів, д) вивчення патогенних властивостей варіантів у зв'язку з певними відхиленнями морфологічних або фізіологічних чи серологічних властивостей (бо правильне розпізнавання і вивчення патогенних властивостей варіантів має велике

значення для успішного проведення основних протиепідемічних заходів)“.

Конференція також ухвалила вважати бажаним утворення Всесоюзного комітету по розробці систематики і складанню визначника мікробів, який краще відповідав би сучасному стану мікробіології.

Конференція висловила побажання видати збірник праць конференції, зважаючи на велику цінність поданого на ній матеріалу.

Ця конференція ще раз показала, що в нашій великій країні є всі умови для розквіту науково-дослідної роботи, зокрема в галузі мікробіології.

М. О. Малевецька

Наук. співр. Ін-ту
зоології і біології

НАРАДА ЩОДО ВИВЧЕННЯ ОПІСТОРХОЗУ НА УКРАЇНІ

10—11 листопада 1936 р. в Харкові відбулась нарада з питань вивчення опісторхозу та метагоніозу на Україні, скликана Українським протозойним інститутом.

На нараді були зачитані такі 6 доповідей: 1) доц. Є. С. Шульмана (Укр. протозойний інститут)— „Стан вивчення розповсюдження опісторхозу на Україні“, 2) проф. О. П. Маркевича та М. О. Малевецької (Ін-тут зоології і біології АН УРСР) — „Риби України як можливе джерело гельмінтозів людини“, 3) проф. Крашеніннікова та доц. О. З. Єфімова (кафедра паразитології ветфакультету Білоцерківського с.-г. інституту) — „До питання про розповсюдження опісторхозу на притоках Дніпра“, 4) асист. М. А. Ельперіна (кафедра біології Вінницького медінституту) — „Опістрохоз на Вінниччині“, 5) представників Наркомзему УРСР, Наркоммісцевпрому УРСР і Наркомхарчпрому СРСР — „Джерела постачання рибою великих промислових центрів України та окремих її областей і засоби обробки риби“, 6) доц. Є. С. Шульмана (Укр. протозойний інститут)— „Програма дальшого планомірно-

го вивчення опісторхозу та метагоніозу на Україні“.

У нараді взяв участь директор Всесоюзного гельмінтологічного інституту (Москва), заслужений діяч науки, академік-орденоносець К. І. Скрябін, який очолює гельмінтологічну роботу в Союзі, а від Тропічного інституту (Москва) брала участь у нараді доктор В. П. Под'япольська. Запрошений з Свердловська на нараду т. Плотніков, який багато працював по вивченню опісторхозу у малих народів Півночі, надіслав автореферат своєї ще не надрукованої роботи, де подано матеріал про лікування від опісторхозу понад сотні людей.

Опісторхоз — небезпечна хвороба жовчних протоків і підшлункової залози людини і деяких тварин. Викликається вона невеликим глистом, який належить до присиснів і який в організм людини і тварин потрапляє при поїданні сирої або недожареної чи недовареної риби.

З заслуханих доповідей і з виступів (переважно харківських медробітників, які давно вже приділяють увагу вивченню опісторхозу на території УРСР) виявилось, що

ця хвороба поширена на Україні далеко більше, ніж про це знає переважна більшість медробітників. Виявилось, що в басейні Дніпра (Дніпро, Прип'ять, Десна, Рось) і в Південному Бугу у мускулах риб з родини корокових часто можна знайти личинкові стадії присисня *Opisthorchis felineus*, а в печінці котів і собак з цих місцевостей часто знаходять дорослі стадії цього паразита.

Наявність *Opisthorchis felineus* у котів і у людини в Донбасі, Харкові та в околицях Одеси дає підставу зробити висновки, що УРСР щодо поширеності цього паразита стоїть на другому місці в СРСР і що опісторхоз людини на території УРСР не буде рідким явищем,

якщо лікарі уважніше і ретельніше будуть вивчати печінкові захворювання людини.

Нарада ухвалила резолюцію, де накреслено план дальшого всебічного вивчення опісторхозу на Україні і вказано, що конче потрібно вивчати поширення та біологію цього паразита, — це можливе лише шляхом тісного контакту біологів (гельмінтологів та малякологів) та ветеринарних і медичних лікарів.

У липні—серпні 1937 р. силами Укр. протозойного інституту, Інституту зоології і біології АН УРСР та кафедри біології Вінницького мед. інституту буде організовано експедицію в пониззя Дніпра та Південного Буга для вивчення опісторхозу.

PERSONALIA

Д. П. ЛУК'ЯНОВ

Несподівана смерть виврвала з кола садоводів-ботаніків цінного робітника в галузі просування на північ УРСР різних південних рослин: 16 листопада 1936 р. помер старший науковий співробітник сектору акліматизації Ботанічного інституту Академії Наук УРСР Дмитро Петрович Лук'янов.

Робота його перервалася у період найжвавішої творчої діяльності Ботанічного інституту АН УРСР — у період створення нового Ботанічного саду на Звіринці.

Д. П. народився 1888 р. в Ялті в родині канцелярського службовця. Середню освіту здобув у Хар-

ківській сільськогосподарській школі. Скінчивши її в 1910 р., працював агрономом на кол. Катеринославщині. У 1914 р. вступив на с.-г. відділ Київського політехнічного інституту. За хвороби легенів йому довелося залишити інститут на IV курсі. Вищу сіль-

ськогосподарську освіту він здобув пізніше — в 1923—1924 рр. на селекційних курсах Наркомзему в Києві.

З 1915 р. Д. П. почав працювати як практикант у Київському акліматизаційному саді під безпосереднім керівництвом і як найближчий співробітник акад. М. Ф. Кащенко. Крім роботи в галузі інтродукції і

селекції лікарських і плодкових рослин, він провадив при КАС також і педагогічну роботу, працюючи з слухачами з курсу лікарських рослин. З 1924 р. і до останнього часу Д. П. працював у КАС як науковий робітник і виконував адміністративні обов'язки. У 1925 р. почав працювати в Київському фармацевтичному інституті як асистент, а з 1929 р. — доцент кафедри фармакогнозії і збирання лікарських рослин.

Д. П. був і активним громадським робітником. Він брав жваву участь у громадській роботі інституту. Один з найважливіших моментів у цій роботі Д. П. — виїзди до с. Нерубайок і організація там куль-

тури лікарських рослин при хаті-лабораторії.

‡ Уся робота Д. П. була просякнена чималою мірою ентузіазмом — він віддано працював для справи розвитку нових лікарських і плодкових рослин.

Він вклав багато праці і енергії в організацію КАС. Д. П. і помер на роботі, захворівши на брюшний тиф під час експедиції на Кавказ.

Так раптово обірвалося життя невтомного скромного працівника, громадського робітника, чутливого товариша, який користувався загальною пошаною і любов'ю серед співробітників інституту.

А. А. Пionтковський

З М І С Т

Привітальна телеграма товаришу Сталіну від колективу Академії Наук УРСР . . .	5
Акад. <i>О. О. Богомолець</i> . Сталінська Конституція — основний закон щасливого життя імогутнього розвитку країни Рад (Доповідь в Академії Наук УРСР 11 грудня 1936 р.)	9
Акад. <i>О. Г. Шліхтер</i> . До підсумків Надзвичайного VIII Всесоюзного З'їзду Рад (Доповідь в Академії Наук УРСР 11 грудня 1936 р.)	17
<i>К. В. Понько</i> . Досягнення науки й техніки в радянській гірничій промисловості. . .	37
<i>В. С. Фінкельштейн і І. А. Хрізман</i> . Інститут фізичної хемії ім. академіка Л. В. Писаржевського.	49
<i>Т. Ю. Лапчик</i> . Про Мало-Янисольське родовище міді.	55
<i>Ю. М. Марковський</i> . Експедиція Гідробіологічної станції на Дніпро в 1936 році. . .	77
<i>М. І. Ячменьов і В. П. Телічко</i> . Археологічні експедиції Інституту історії матеріальної культури в 1936 році.	67
<i>М. Геппенер</i> . Відділ рукописів Бібліотеки Академії Наук УРСР	77
<i>А. А. Кузьменко</i> . Опромінювання насіння пшениці світлом різкої довжини хвилі .	93

Наукові з'їзди і конференції

<i>Г. О. Ручко</i> . Українська конференція по бактеріофагії і мінливості мікробів. . . .	99
<i>М. О. Малевецька</i> . Нарada щодо вивчення опісторхозу на Україні.	107

Personalia

<i>А. А. Піонтковський</i> . Д. П. Лук'янов	109
---	-----

Уповнов. Головліту № 609. Вид. № 20. Зам. № 147. Тир. 800. Ф. пап. 72 × 108 см. Вага 50,5 кг. Пап. арк. 1¹³/₁₆. Друк. зн. в 1 пап. арк. 112 т. Здано до друкарні 9.ІІ 1937 р.
Підписано до друку 27.ІІІ 1937 р.

Ціна окремого номера — 1 крб. 50 коп.

**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ЩОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ
„ВІСТІ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР“**

„Вісті АН УРСР“ інформують широкі кола нашої суспільності про наукову діяльність АН УРСР, про її організацію та наслідки дослідної роботи АН УРСР, як центру соціалістичної науки в УРСР, та про роботу інших н.-д. установ УРСР і провідних наукових центрів СРСР.

Передплата на 12 місяців (січень—грудень) . 18 крб.

Ціна окремого номера . . . . . 1 крб. 50 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАТИ:

Київ, вул. Чудновського 2, Видавництво АН УРСР.

Друкарня-літографія Академії Наук УРСР у Києві.